

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Tereza Kopecká

JAZYK A STYL PRÓZ IRENY DOUSKOVÉ

LANGUAGE AND STYLE IN PROZAIC WORKS

WRITTEN BY IRENA DOUSKOVÁ

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Petru Marešovi, CSc. za cenné rady a vstřícný přístup při vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Jazyk a styl próz Ireny Douskové* vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. srpna 2015

.....

Tereza Kopecká

Abstrakt

Práce se věnuje jazykové a stylové analýze vybraných próz spisovatelky Ireny Douskové se zaměřením na popis a analýzu repertoáru jazykových prostředků nespisovných. Klíčovým kritériem pro výběr jednotlivých textů byla skutečnost, zda autorka užívá v dané próze nespisovné jazykové prostředky. Na tomto základě byly vybrány následující prózy: román *Hrdý Budžes* (1998), novela *Někdo s nožem* (2000) a cyklus drobných próz *O bílých slonech* (2008). Práce v úvodu představuje Irenu Douskovou jako současnou spisovatelku s postavením na pomezí náročné a populární literatury. Shrnuje tematická východiska a recepční přijetí vybraných próz, které jsou předmětem jazykové a stylové analýzy. Na základě výsledků analýzy práce formuluje závěry o tendencích uplatňujících se v prózách Ireny Douskové, čímž charakterizuje individuální styl autorky, jehož hlavním rysem je stylizace mluvené komunikace.

Klíčová slova: Irena Dousková, expresivita, jazyk, jazykový prostředek, nespisovná čeština, styl, stylizace

Abstract

The aim of the thesis is to provide linguistic and stylistic analysis of selected works written by Irena Dousková with focus on use of instruments of nonstandard language. A key criterion for the selection of individual texts was the presence of nonstandard language instruments in given prose. The following works were selected: a novel *Hrdý Budžes* (1998), a novella *Někdo s nožem* (2000) and a series of small proses *O bílých slonech* (2008). The thesis introduces Irena Dousková as a present author of both sophisticated and popular literature, summarizes the themes and critical reception of the selected works, which are further subject of linguistic and stylistic analysis. Based on the analysis results the thesis presents conclusions on trends in proses of Irena Dousková, and thus characterizes the individual style of the artist, whose main feature is a stylization of spoken communication.

Keywords: Irena Dousková, expressivity, language, language instrument, nonstandard Czech, style, stylization

OBSAH

1 Úvod.....	7
-------------	---

TEORETICKÁ ČÁST

2 Spisovatelka Irena Dousková.....	9
2.1 Postavení Ireny Douskové v českém literárním prostoru	9
2.2 Stručná charakteristika vybraných próz a jejich recepce	11
2.2.1 Hrdý Budžes (1998)	11
2.2.2 Někdo s nožem (2000).....	13
2.2.3 O bílých slonech (2008)	14
3 Útvary národního jazyka.....	15
3.1 Spisovný jazyk	15
3.2 Nespisovný jazyk	16
3.2.1 Tradiční teritoriální dialekt.....	16
3.2.2 Interdialekt.....	16
3.2.3 Obecná čeština.....	17
3.2.4 Poloútvary národního jazyka – argot, slang a profesní mluva	17
4 Nespisovnost v současné české literatuře	19
4.1 Uplatnění nespisovných jazykových prostředků v české literatuře	19
4.2 Dichotomie mluvenost – psanost v uměleckém textu.....	20

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Hrdý Budžes	23
5.1 Textová výstavba	23
5.2 Hláskoslovná rovina.....	23
5.3 Morfologická rovina.....	25
5.4 Lexikální rovina	27
5.5 Syntaktická rovina.....	29
6 Někdo s nožem.....	32
6.1 Textová výstavba	32
6.2 Hláskoslovná rovina.....	33
6.3 Morfologická rovina.....	34

6.4 Lexikální rovina	37
6.5 Syntaktická rovina.....	39
7 O bílých slonech	41
7.1 Textová výstavba	41
7.2 Hláskoslovná rovina.....	42
7.3 Morfologická rovina.....	43
7.4 Lexikální rovina	44
7.5 Syntaktická rovina.....	45
8 Individuální styl Ireny Douskové	47
9 Závěr	49
10 Seznam literatury	51
10.1 Primární literatura	51
10.2 Sekundární literatura	51

1 Úvod

V bakalářské práci *Jazyk¹ a styl² próz Ireny Douskové* se primárně zabýváme jazykovou a stylovou analýzou charakteristických způsobů užívání jazyka ve vybraných prózách současné autorky Ireny Douskové, konkrétně uplatněním spisovných a nespisovných jazykových prostředků, přitom se zaměřujeme především na jazykové prostředky nespisovné.

Cílem práce je popsat a analyzovat repertoár nespisovných jazykových prostředků, jejich vazbu na složky textu a jejich funkci.

Pro analýzu byly vybrány následující prózy: román *Hrdý Budžes*³ (1998), novela *Někdo s nožem* (2000) a cyklus drobných próz *O bílých slonech*⁴ (2008). S přihlédnutím k tématu práce byla klíčovým kritériem pro výběr jednotlivých textů skutečnost, zda autorka ve vybraném textu využívá nespisovné jazykové prostředky.

Práce je rozdělena na dvě základní části – část teoretickou a část praktickou. V teoretické části je stručně představena spisovatelka Irena Dousková společně se základní charakteristikou její tvorby a recepce vybraných próz. Součástí této kapitoly je také náčrt zařazení Ireny Douskové do společné linie s některými dalšími českými autory. Dalším cílem teoretické části je postihnout stratifikaci českého jazyka a též vymezit úlohu nespisovného jazyka v umělecké literatuře, a to v souvislosti s aktuální problematikou dichotomie mluvenost – psanost v umělecké literatuře.

V praktické části práce se věnujeme konkrétní jazykové a stylové analýze vybraných próz podle roku jejich vydání. Na úvod každé analýzy je vybraný text stručně představen, přičemž podáváme i několik základních poznámek k výstavbě dané prózy. V analýze postupujeme po jednotlivých jazykových rovinách – od roviny hláskoslovné až po rovinu nejvyšší, tedy syntaktickou.

Na závěr je třeba zmínit, že vybrané texty jsou z časového hlediska rozprostřeny do prvních deseti let autorčiny prozaické tvorby (1998–2008), přičemž poslední autorčina próza byla vydána v roce 2014. Z těchto důvodů nemůžeme z jazykové a stylové analýzy vyvozovat konečné závěry o jazyce a stylu autorky, který se může i nadále vyvíjet a proměňovat. Přesto

¹ Jazyk uměleckého textu chápeme jako „individuální soustavu výrazových prostředků, které jsou uplatněny v komunikátu“ (Čechová, 2008, 297).

² Za styl uměleckého textu považujeme „ráz verbálního komunikátu, zpravidla cílevědomě volený a uspořádaný tak, aby obsahem i formou vyhovoval komunikačnímu záměru autora“ (Čechová, 2008, 297).

³ Z hlediska žánru se recenzenti neshodují na jednoznačném zařazení prózy. Nejčastěji je próza považována za román, objevují se ale také zmínky o žánru *novely*, případně se hovoří o *malém románu*. V rámci této bakalářské práce budeme jednotně označovat prózu *Hrdý Budžes* za román.

⁴ Z hlediska žánru se recenzenti neshodují na jednoznačném zařazení prózy. V některých publikacích se hovoří o próze *O bílých slonech* jako o *povídkovém souboru*, v jiných jako o *novelě*, případně jako o *souboru drobných próz*. V rámci této bakalářské práce budeme hovořit o próze *O bílých slonech* jednotně jako o *souboru drobných próz*.

se budeme v rámci analýzy vybraných próz snažit najít určité tendence, které by mohly naznačit charakteristické způsoby užívání jazyka v textech Ireny Douskové.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Spisovatelka Irena Dousková

V úvodní kapitole se budeme zabývat jednak postavením Ireny Douskové v českém literárním prostoru, jednak bližší charakteristikou próz vybraných pro jazykovou a stylovou analýzu. Na úvod je třeba poznamenat, že vzhledem k charakteru práce nebude Irena Dousková představena podrobným životopisem, dominantní složkou bude přiblížení tematických okruhů próz a jejich charakteristika.

Irena Dousková (*1964) vstoupila do českého literárního prostoru koncem osmdesátých let minulého století. Zpočátku se věnovala poezii – první vydanou knihou byla básnická sbírka *Pražský zážrak* (1992, *Pražská imaginace*), jejíž součástí jsou i básně Janem Reinische, Lucie Lomové a Petra Ulrycha. Od poloviny devadesátých let až do současnosti se autorka věnuje převážně próze, od roku 2005 je spisovatelkou na volné noze.

Její prozaickou prvotinou se stala novela v dopisech – *Goldstein píše dceři* (1997, *Melantrich* a 2006, *Petrov*). Za autorčinu nejznámější prózu je považována v pořadí druhá kniha, román *Hrdý Budžes* (1998, *Hynek* a 2002, *Petrov*), jehož popularita se prudce zvedla po uvedení na divadelních prknech v titulní roli s Barborou Hrzánovou. O dva roky později vychází novela *Někdo s nožem* (2000, *Hynek*), psaná ve formě deníkových záznamů ženy na mateřské dovolené. Posledním zvoleným textem k jazykové a stylové analýze je próza z pozdějšího období autorčiny činnosti – cyklus drobných próz *O bílých slonech* (2008, *Druhé město*).

Mezi další autorčiny prózy patří: *Doktor Kott přemítá* (2002), *Čím se liší tato noc* (2004), *Oněgin byl Rusák* (2006), *Darda* (2011) a zatím poslední literární počín, román *Medvědí tanec* (2014).

2.1 Postavení Ireny Douskové v českém literárním prostoru

V prázách Ireny Douskové je podle *Slovníku české literatury po roce 1945* „obvykle patrné autobiografické východisko a zázemí osobní zkušenosti, s nímž souvisí i nekategorické ženské vnímání světa stejně jako bytostný zájem o judaismus“ (Přibáňová, 2010). Objevují se tak tři základní tematické okruhy próz – autobiografické východisko, ženské vnímání světa a zájem o judaismus. Z hlediska formy je „autorce vlastní úsporné vyjádření se smyslem pro situační zkratku, ironii a pro pointu“ (Přibáňová, 2010).

Autobiografické východisko se zřetelně nabízí kvůli viditelné paralele životních osudů Ireny Douskové a osudů jejích literárních hrdinů. Otázka autobiografičnosti próz je zpravidla

jedním z témat rozhovorů s Irenou Douskovou a je také součástí otázek při autorských čteních. Irena Dousková se k tématu autobiografičnosti blíže vyjádřila v časopise *Tvar*: „Životní zkušenosti využívám – a mám dojem, že jako každý jiný – nějakým způsobem vždycky a takřikajíc chtě nechtě. To samozřejmě nutně neznamená autobiografičnost, s jejíž domnělou přítomností v mých prvních třech knihách se to zase podle mého názoru poněkud přehání. Beze zbytku platí snad jen pro tu první“ (Gilk, 2004, s. 4–5). Autobiografičnost úzce souvisí se zájmem o minulost, v případě Douskové zájmem o období normalizace. Ostatně Pavel Janoušek prohlašuje v jedné ze svých recenzí, zabývající se cyklem drobných próz *O bílých slonech* (2008), že „život v režimu, který sám o sobě prohlašoval, že je na reálné cestě za absolutní dokonalostí, patří a patrně ještě dlouho bude patřit k tematickým dominantám české prózy“ (Juříková, 2008, s. 19–20).

Problematice ženského vnímání světa se ve zkratce věnoval Lubomír Machala. V souvislosti s Douskovou píše o umírněné linii prozaiček-feministek, jejichž prózy „se nevyznačují tak intenzivní protimužskou útočností, jakou uplatňují radikální feministky“ (Machala, 2008, s. 305). Dousková se tak podle Machaly řadí některými svými prózami do ženské prozaické linie společně například s Terezou Boučkovou nebo Halinou Pawlowskou. Za konkrétní projevy feministické tendence v prózách Douskové označuje Machala „dětské vnímání a prožívání stále častějšího řešení partnerských nedorozumění a kolizí odchodem jednoho z rodičů, což se výrazně projevuje v prozaické prvotině Douskové, *Goldstein píše dceři* (1997) a rovněž u *Hrdého Budžese* (1998)“ (Machala, 2008, s. 305). Na feministické koncepci se rovněž zakládá novela *Někdo s nožem* (2000), kde se objevuje téma finančně zaopatřené ženy, která nemá možnost, nebo spíše jí není dovoleno vlastním manželem najít si práci (Pynsent, 2008, s. 549–550).

Posledním tematickým okruhem próz Ireny Douskové je zájem o judaismus. Podrobněji se problematikou zabýval Robert Pynsent ve studii s názvem *Krapet chlupatosti. Češi, židé a prózy Ireny Douskové*. Pynset zde stručně popisuje vývoj české prózy s židovskou tematikou ve 20. století. V druhé části studie se věnuje literárnímu rozboru prvních tří vydaných próz Ireny Douskové (*Goldstein píše dceři*, *Hrdý Budžes* a *Někdo s nožem*). Upozorňuje nejen na tematiku judaismu, ale také na téma odmítnutí otce dcerou, které se objevuje ve všech zmíněných prózách. Podle Pynsenta se judaismus v prvních dvou prózách projevuje vždy u otce hlavní hrdinky, novela *Někdo s nožem* se v tomto ohledu vymyká – symbol judaismu zde představuje manžel hlavní hrdinky, potažmo také její tchán (Pynsent, 2008, s. 549).

Na závěr úvodní kapitoly je třeba dodat, že Irena Dousková je často spojována s postavením na pomezí náročné literatury a populární četby. Prozaická linie v čele s Michalem

Vieweghem je charakterizována snahou „cíleně využívat prvky a postupy masové kultury, respektive vytvářet [...] vícevrstevnatá díla, která by byla schopna zaujmout (pobavit) běžného recipienta, současně by však měla mít co nabídnout erudovanému a kultivovanému vnímateli“ (Machala, 2008, s. 294). Tematické paralely jsou viditelné při srovnání *Hrdého Budžese s Báječnými léty pod psa* (1994) od Michala Viewegha, případně s Petrem Šabachem a jeho *Babičkami* (1998). Podobnost *Hrdého Budžese s Báječnými léty pod psa* je zřejmá i ve formě vyprávění – očima dětského vypravěče je v obou prózách čtenáři zprostředkováno období normalizace v Československu. „Už v knižní prvotině Ireny Douskové nazvané *Goldstein píše dceři* (1997) nalezneme jistou tematickou paralelu Vieweghovy tvorby: konkrétně je v ní traktováno, podobně jako v *Zapisovatelích otcovské lásky*, jak se rozpad manželství promítá do vztahů rodičů a dětí“ (Machala, 2001, s. 131).

Uvedení Ireny Douskové jako spisovatelky shrnují slova Roberta Pynsenta: „Třebaže nemůže být řečeno, že Irena Dousková patří do první linie postkomunistických spisovatelů, není úplně okrajová“ (Pynsent, 2008, s. 546).

2.2 Stručná charakteristika vybraných próz a jejich recepce

Cílem následující podkapitoly je stručně představit vybrané prózy Ireny Douskové, kterým se bude věnovat jazyková a stylová analýza. Společně se základní charakteristikou vybraných próz se budeme věnovat také jejich recepci, pokud možno se zaměřením na hodnocení složky jazykové a stylové.

2.2.1 Hrdý Budžes (1998)

Román *Hrdý Budžes* (1998) je v pořadí druhou autorčinou prózou, i když byl v některých recenzích chybně označován za její prvotinu⁵.

Z hlediska časoprostoru je román zasazen do Ničina a do Prahy v první polovině 70. let 20. století. Skrz vyprávění osmileté Heleny Součkové je zprostředkován obraz období normalizace v Československu. Vytváří se tak dvě polohy vyprávění – na jedné straně to, jak situaci vnímá a hodnotí osmiletá hlavní hrdinka, a na straně druhé to, jaká situace skutečně je. Helenina matka společně s nevlastním otcem pracují jako herci v divadle, avšak oba stojí názorově proti komunistickému režimu, a to je v kulturní sféře značně problematické. Rovněž rodinné vztahy nejsou zrovna ideální (problematický vztah matky a dcery, případně vztah biologického otce a dcery). Hrdinou tak pro malou vypravěčku zůstává především „Hrdý Budžes“: „Včera byl důležitý den. Včera jsem ve školním rozhlase slyšela krásnou básničku o jednom pánovi. Jmenoval se Hrdý Budžes, byl velice statečnej a vytrval, i když měl všelijaký

⁵ Konkrétně se jedná o recenzi Pavla Janouška z časopisu *Tvar* (roč. 10, č. 8, s. 7).

potíže. Já mám taky potíže, hlavně proto, že jsem tlustá a všichni se mi smějou. Ale včera jsem si řekla, že se nedám. Budu jako ten Hrdý Budžes a vytrvám“ (Dousková, 2002, s. 7). Zklamáním pro ni končí zjištění, že Hrdý Budžes nikdy neexistoval⁶. V závěru je Helenina matka propuštěna z politických důvodů z divadla a rodina se stěhuje do Prahy.

Ke komické složce románu a jeho jazykové výstavbě se v recenzi vyjádřila Anna Dušková: „Nechat mluvit jen dětského vypravěče je způsob lákavý, ale má více úskalí, než by se mohlo na první pohled zdát. Samozřejmě, že mezi jazykem dětí a dospělých existuje trvalé napětí, zde (a vlastně i v životě) zdroj mnoha komických situací [...], konfrontace řeči dětí s řečí dospělých je spolehlivým stavebním kamenem humoristické literatury, ale musí se to umět, jako to uměl Karel Poláček v *Bylo nás pět* [...]“ (Dušková, 1999, s. 7). Dousková se podle Duškové sice „o humor poctivě snaží, s úspěchy však proměnlivými“ (Dušková, 1999, s. 7). Dušková vše dokládá několika příklady z oblasti lexika a syntaxe, kdy malá vypravěčka „občas ujede tím nebo oním směrem“ (Dušková, 1999, s. 7). Jiří Brabec taktéž srovnával jazykovou a stylovou výstavbu románu s Poláčkovým románem *Bylo nás pět*: „Dětská perspektiva vtiskuje příběhu humorný, komický ráz. Děje se tak výhradně situačním humorem, s absencí jazykových her, tak příznačných právě pro Poláčka. Pokud se objeví přímé konfrontace promluv dospělých a interpretace vypravěčky, setkáváme se spíše s trivializovaným humorem“ (Brabec, 1999, s. 16).

K jazyku vypravěčky se vyjádřil také Robert Pynsent: „Malá vypravěčka používá jazyk a způsob myšlení odpovídající někomu o deset let staršímu“ (Pynsent, 2008, s. 548).

Pavel Janoušek komentoval v recenzi na *Hrdého Budžese* především textovou výstavbu románu: „Ona si dává moc záležet, aby každý příběh byl pěkně vystavěný a aby směřoval k nějaké pointě [...], jenže chvilka to možná vypadá až moc vyspekulovaně [...]“ (Burda, 1999, s. 7).

Výrazným způsobem se na zpopularizování novely podílelo její zdramatizování samotnou Irenou Douskovou. Zdramatizovaná podoba románu byla uvedena na prknech *Divadla Bez zábradlí* v roce 2003, v režii Jiřího Schmiedta a v hlavní roli s Barborou Hrzánovou, jež obdržela v roce 2003 za roli Heleny *Cenu Thálie*. V současné době je inscenace stále v repertoáru *Divadla Bez zábradlí* a její úspěšnost dokládají stále vyprodaná představení.

⁶ Jedná se o zkomoleninu veršů básně *A hrdý bud'* z básnické sbírky *Zamořená léta* (1946) od S. K. Neumanna:
*A hrdý bud',
žes vytrval,
žes neposkvrnil ústa ani hrud'
falešnou řečí.
[...]*

Román *Hrdý Budžes* byl přeložen do několika jazyků, postupně do bulharštiny (2005), němčiny (2006), maďarštiny (2006), polštiny (2007) a slovinštiny (2009) a dočkal se hned dvou volných pokračování: *Oněgin byl Rusák* (2006, Petrov) a *Darda* (2011, Petrov).

2.2.2 Někdo s nožem (2000)

„To, že vy jste paranoidní, ještě neznamená, že za vámi nechodí někdo s nožem“ (Dousková, 2000, s. 89). V pořadí třetí autorčinu vydanou prózu uvádí citát z dopisu tchána, který je určen hlavní hrdince novely *Někdo s nožem* (2000). Z hlediska časoprostoru je novela zasazena do Prahy 90. let 20. století, autorka se tak poprvé ve své próze nevrací do minulosti a časovou rovinou vyprávění je její současnost. Deníkové záznamy hlavní hrdinky začínají u dne číslo 1253 a končí dnem číslo 1488, čtenářům se tak do rukou dostává zhruba 8 měsíců záznamů, které jsou různého rozsahu.

Hlavní hrdinkou je mladá žena na mateřské dovolené, která nemá zásluhou manžela nouzi o finanční prostředky, avšak provází ji celá řada osobních problémů, které popisuje ve svém deníku. Kniha je stylizována jako nález rukopisu deníku manželem poté, kdy je hlavní hrdinka zastřelena vlastním otcem jakožto potenciální lupič. Vladimír Novotný ve své recenzi *Paní Bovaryová ze Žižkova aneb Dokonaná dcerovražda* tento postup kritizoval: „Aby Dousková dodala svému vyprávění charakter hodnověrné fikce literární, zarámovala je (ke škodě prózy) žánrovým uvozením coby rukopisu nalezeného v pozůstalosti hrdinky“ (Novotný, 2000, s. 20).

Vladimír Novotný dále nachází možnou paralelu mezi hlavní hrdinkou novely a Flaubertovou *Paní Bovaryovou*: „Řečeno z odstupu a z nadhledu v autorčině próze *Někdo s nožem* kráčí o novodobou variantu nesčíslněkrát zpodoběného příběhu zde žižkovské a ex-žižkovské paní Emy Bovaryové (nebo třeba Balzacovy *Třicetileté*), dostávající se do soukolí vleklé a bolestné životní deziluze a ubíjené banalitou a citovou prázdnotou veškerého okolí, zalidněného figurkami zpodobujícími duchovní balast doby“ (Novotný, 2000, s. 20). Dodává, že „vlastní psychologické těžiště autorčiny knihy tkví ve střídavě načrtnutých portrétech pokolení rodičů, lidí, jejichž osudy a momentální stav myslí [...] poznamenávají chování a jednání jejich frustrovaných ratolestí“ (Novotný, 2000, s. 20).

Novela *Někdo s nožem* byla již v úvodu zařazena na základě pojetí Machaly do proudu ženského vnímání světa, případně umírněné feministické linie autorek. Machala se však snaží prózu rovněž zařadit do linie spisovatelů se zájmem o „detektivní žánr, popřípadě varianty jemu blízké, zdůrazňující epický spád a akční charakter výpovědi“ (Machala, 2008, s. 308).

Jazykové a stylové analýze novely je věnována jen malá pozornost recenzentů. Ve zkratce se jazykovému zpracování a textové výstavbě věnuje Robert Pynsent: „*Někdo s nožem* je

jazykově složitější a technicky různorodější dílo než oba Douskové předcházející romány“ (Pynsent, 2008, s. 549), tj. *Goldstein píše dceři* a *Hrdý Budžes*.

2.2.3 O bílých slonech (2008)

Poslední próza, která je předmětem jazykové a stylové analýzy, je cyklus drobných próz *O bílých slonech* (2008). Název knihy odkazuje k lidové pověsti o bílých slonech, kteří zkameněli do podoby bílých skal. Osm krátkých próz spojuje jednak časoprostor, a jednak postavy. Prózy se odehrávají v 70. letech 20. století, autorka se tedy opět vrací do minulosti, avšak oproti románu *Hrdý Budžes* jsou jednotlivé prózy spíše baladického rázu. Vystupuje zde asi deset se opakujících protagonistů a souběžně probíhají vždy dva příběhy.

Od dvou předchozích próz se cyklus viditelně odlišuje formou vyprávění, namísto ich-formy využila autorka er-formu. Formálně jsou prózy propojeny dětským rozpočítadlem, jehož jednotlivé části jsou zároveň názvy jednotlivých próz: *Šťěstí*, *Nešťěstí*, *Láska*, *Manželství*, *Panenka*, *Kolébka*, *Hraběnka* a *Smrt*. U soboru próz *O bílých slonech* „sledujeme, co se zápletky týče, nevyhrocené příběhy tvořené z velké části myšlenkami hlavních postav, jejich vnitřní řeči a interpretací okolního světa“ (Šimák, 2008, s. 2).

Petr Šimák se ve své recenzi podrobněji věnuje formě vyprávění: „Časté náhledy do vědomí postav naznačují, že vypravěči příběhů jsou často samy postavy. Ovšem ne tak docela – jejich vnitřní mluva, nepřímá řeč⁷, se mísí s hlasem, který zřejmě patří objektivnímu vypravěči [...], což naši orientaci v textu ztěžuje“ (Šimák, 2008, s. 2). Z hlediska jazyka kritizuje Šimák zejména absenci různohlasí: „jazyk textu a tím i prizma, kterým se postavy dívají na realitu, se v průběhu nijak nemění, jako by nerozhodovalo, zda se na svět díváme očima malé holčičky nebo komunistického předsedy“ (Šimák, 2008, s. 2). K otázce jazykové složky textu se vyjádřila také Anna Cermanová: „Jazykové experimentátorství zde nenajdeme, namísto toho Douskové mluvný, přirozený tok češtiny účelně slouží předváděným dějům“ (Cermanová, 2008, s. 2). S Cermanovou se shodují slova Kláry Kubíčkové: „Dousková je stejně zvláště drsná, jako byla vždycky – vypráví hovorovým jazykem nejen v dialogích svých (vesnických) postav“ [...], ve srovnání s *Hrdým Budžesem* hodnotí Kubíčková prózu *O bílých slonech* jako „kratší a jednodušší ke čtení než *Budžes*, opět je však snadné představit si ji zfilmovanou nebo na divadle“ (Kubíčková, 2008).

⁷ V tomto ohledu se v próze uplatňuje, ne-li převažuje, užití **nevlastní přímé řeči**, která není odlišena uvozovkami jako řeč přímá. Podrobněji se o tomto typu řeči budeme věnovat v jazykové a stylové analýze prózy.

3 Útvary národního jazyka

Po úvodní kapitole, která se zabývala spisovatelkou Irenou Douskovou a stručnou charakteristikou vybraných próz, se nyní budeme věnovat čistě jazykovému tématu, konkrétně útvarům národního jazyka a jejich charakteristice, které je zapotřebí definovat ve vztahu k uměleckému stylu.

Národním jazykem se rozumí „soubor integrovaných výrazových prostředků, vymezený územně, uvnitř diferencovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně“ (Chloupek, 1986, s. 11).

Součástí českého národního jazyka jsou jednak útvary spisovného jazyka, tj. jazyka určeného pro oficiální komunikaci, který zahrnuje prostředky stylově neutrální, knižní a hovorové, jednak jazykové útvary nespisovné, které se dělí na tradiční teritoriální dialekty a interdialekty, přičemž součástí interdialektů je i obecná čeština. Pozornost bude věnována rovněž tzv. nespisovným poloútvaram⁸ neboli sociolektům⁹ – slangu, profesní mluvě a argotu.

3.1 Spisovný jazyk

Spisovná čeština je „systémem jazykových prostředků, které jsou celonárodně užívány především v psané formě a ve veřejných a oficiálních mluvených projevech, plní funkci integrační a národně reprezentativní“ (Nebeská, 2002, s. 90–91).

Přechod mezi jazykem spisovným a nespisovným a zároveň mluvenou podobu jazyka spisovného představuje **hovorová čeština**, kterou vymezil Bohuslav Havránek jako „funkční vrstvu spisovné češtiny, která slouží běžnému dennímu hovoru“ (Nebeská, 2002, s. 90–91). Pojem hovorová čeština je ovšem problematický a probíhala okolo něj řada diskusí¹⁰. Ani dnešní vymezení pojmu není zcela jednoznačné: „Upozorňuje se na to, že není úplným útvarem, popřípadě je pojem hovorová čeština odmítán“ (Nebeská, 2002, s. 91).

„Spisovná čeština je kodifikována v mluvnicích, slovnících, v pravidlech pravopisu a výslovnosti [...], není homogenní, je bohatě stylově, funkčně a regionálně rozvrstvená“ (Nebeská, 2002, s. 91). Tradičně se spisovná čeština skládá z prostředků stylově neutrálních, knižních a hovorových.

Jazykové prostředky stylově neutrální (bezpříznakové) zaujmají centrální postavení ve slovní zásobě a objevují ve všech typech textů (*stát, uklízet*).

⁸ Poloútvary chápeme jako útvary, které nemají specifickou gramatickou stavbu.

⁹ Sociolekty definuje Hugo jako „jazyky určité sociální skupiny“ (Hugo, 2009, s. 11).

¹⁰ Jednou z nich byla i diskuse ve *Slově a slovesnosti* v letech 1961 (1960)–1963 a účastnili se jí P. Sgall, J. Bělič, B. Havránek, A. Jedlička, F. Trávníček a řada dalších.

Jazykové prostředky knižní se nejčastěji objevují v textech uměleckých, popřípadě odborných (*žal, čísti*).

Jazykové prostředky hovorové jsou součástí mluvené podoby spisovné češtiny (*státnice, polívka*).

Co se vztahu spisovného jazyka a literatury týče, je zřejmé, že „spisovný jazyk jako nástroj národní kultury se stal tak samozřejmým výrazem literatury, že může být v jisté míře nahrazován jinými útvary národního jazyka, a to buď v celé šíři vyjadřování, nebo alespoň v určitých prvcích“ (Čechová, 2003, s. 171).

3.2 Nespisovný jazyk

3.2.1 Tradiční teritoriální dialekt

Tradičním teritoriálním dialektem se rozumí „územně (geograficky) vymezený útvar národního jazyka, který je určen vztahem k jiným teritoriálním útvarům a k jazyku národnímu“ (Kloferová, 2002, s. 109).

Jazykové prvky, které jsou zařazeny do teritoriálního dialektu nebo skupiny dialektů, se nazývají dialektismy. Mimo jiné jsou „často využívány jako stylistické příznakové prostředky v uměleckých textech, v nichž plní zejména funkci charakterizační, evokační a poetizační“ (Kloferová, 2002, s. 110).

Užívání nářečí v literatuře bylo především v padesátých letech považováno za nepatřičné kvůli nesrozumitelnosti projevu. S ohledem na jednotný systém souhlásek prakticky ve všech našich nářečích a minimálním rozdílům v rovině lexikální se mohly tyto překážky objevit jen stěží. Marie Čechová považuje za možné důvody nerozvinutí nářečí jako literárního jazyka především „přílišné svázání s teritoriem [...] a omezení vyplývající z vnitřní povahy dialektu jako jazykové struktury“ (Čechová, 2003, s. 171). Dialektům tak chybí základní předpoklady pro vznik vyjadřování zaměřená nejrůznějším způsobem (osobitě, příznakově...), tj. „stabilní základ a ideální vzor bezpříznakový“ (Čechová, 2003, s. 172).

3.2.2 Interdialekt

Interdialekt (nářečí oblastní, nadnářečí) je podle Chloupeka vymezen jako „nestabilizovaný útvar národního jazyka představující nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů – zbavený už výlučných lokálních znaků a naopak obsahujících inovace už podle nových vývojových zákonitostí národního jazyka“ (Chloupek, 1986, s. 11). V rámci

dělení interdialektů se hovoří o interdialektu východomoravském, středomoravském a slezském¹¹, v Čechách o obecné češtině.

3.2.3 Obecná čeština

Ucelenější výklad k pojmu obecná čeština poskytla Marie Krčmová, která dělí obecnou češtinu do tří oblastí: **obecná čeština I**, **obecná čeština II** a **obecná čeština III**.

Obecná čeština I je „strukturní náplní funkční podoby národního jazyka, běžné mluvy“ a je „nejkonsolidovanější z českých interdialektů“ (Krčmová, 2000, s. 67). Marie Krčmová zároveň dodává, že pro obecnou češtinu tohoto typu by bylo nejvhodnější označení český interdialekt, eventuálně interdialekt Čech.

Na rozdíl od obecné češtiny I je **obecná čeština II** definována jako „nesoukromá a může působit i mimo vlastní region [...], pro tento typ je označení obecná čeština adekvátní“ (Krčmová, 2000, s. 69).

Pro potřeby této práce je ale zásadní až třetí pojetí obecné češtiny, totiž **obecná čeština III** jako stylizace v krásné literatuře. Tento typ obecné češtiny „není autentickou mluvou, chybí jí spontánnost, není v ní kolísání ve výběru prostředků běžné v autentickém projevu, [...] syntakticky se blíží tradičnímu obrazu stylizace mluveného projevu“ (Krčmová, 2000, s. 70). „Literární podobě obecné češtiny by se mělo říkat **stylizovaná obecná čeština**, aby bylo zřetelné, že nejde o pouhý otisk reálné jazykové situace“ (Krčmová, 2000, s. 70)¹².

3.2.4 Poloutvary národního jazyka – argot, slang a profesní mluva

Poloutvary národního jazyka zahrnují slang, profesní mluvu a argot. U všech zmíněných poloutvarů platí, že jejich základním znakem je mluvenost, avšak „z psaných forem se jich záměrně využívá v uměleckých dílech“ (Čechová, 2008, s. 66). Jednotlivé poloutvary budou charakterizovány převážně na základě dvou pojetí – koncepce Jana Chloupeka z publikace *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti* (1986) a pojetí Jany Hoffmannové z *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002).

Slang je možné chápat buď v užším slova smyslu jako „mluvu skupiny lidí spjatých se stejným zájmem“ (Hugo, 2009, s. 13), nebo v širším slova smyslu, a to na základě charakteristiky Jana Chloupeka, který slang chápe jako „specifické lexikální nebo frazeologické vrstvy, užívané (původně) jako výrazová aktualizace v určitém zájmovém nebo pracovním prostředí“ (Chloupek, 1986, s. 11). V širším slova smyslu chápe slang i Jana Hoffmannová

¹¹ V rámci dělení interdialektů je slezský interdialekt někdy odmítán.

¹² Podrobnějšímu rozboru obecné češtiny a jejímu uplatnění v české literatuře se věnuje kapitola *Nespisovnost v současné české literatuře*.

v *Encyklopedickém slovníku češtiny*. Slangem se rozumí „svébytná součást národního jazyka, jež má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy speciálních pojmenování (jednoslovných i frazémů), realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jazykovém styku lidí, vázaných stejným pracovním prostředím, nebo stejnou sférou zájmů sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či k zájmové sféře“ (Hoffmannová, 2002, s. 405–406). Příkladem slangu z oblasti sportu mohou být výrazy jako *kanár* nebo *housle*.

Na základě obou výkladů je zřejmé, že součástí slangu je rovněž **profesní mluva** (profesionální slang, profesní žargon). Podle Jana Chloupeka „specifické lexikální, řidčeji frazeologické vrstvy jednoznačné v určitém pracovním prostředí“ (Chloupek, 1986, s. 11). Bližší charakteristiku nabízí Jana Hoffmannová v *Encyklopedickém slovníku češtiny*, kde profesní mluvu vysvětluje jako „nespisovné názvy terminologické povahy motivované důvody věcnými, zejména snahou o výrazovou úspornost, jednoznačnost a mobilnost v mluvené komunikaci, jsou nociónální a jen omezeně mají synonyma“ (Hoffmannová, 2002, s. 405–406). Oblasti profesionální slangu jsou rozmanité, v současnosti je typickým příkladem profesní mluva pracovníků v oblasti výpočetní techniky (*hacknout, ipina*).

Jan Chloupek vymezuje **argot** jako „specifické lexikální nebo frazeologické vrstvy užívané jako tajná mluva sociálně izolovaného prostředí“ (Chloupek, 1986, s. 11). Jana Hoffmannová charakterizuje argot (hantýrka, žargon) jako typ sociolektu, který je v české tradici chápán „jako specifická lexikální vrstva příznačná pro neoficiální ústní komunikaci sociálních skupin v oblasti činnosti společensky nežádoucí, až škodlivé“ (Hoffmannová, 2002, s. 405–406). Hlavními znaky argotu jsou expresivní charakter a stylisticky snížená slovní zásoba a frazeologie“ (Hugo, 2009, s. 11–12). Příkladem mohou být výrazy jako *fízl* nebo *vybílit* ve významu „vykrást“.

4 Nespisovnost v současné české literatuře

V závěrečné kapitole teoretické části se zaměříme na uplatnění nespisovnosti v současné české literatuře. Úvodní charakteristika zahrnuje stručný popis vývoje využívání nespisovných jazykových prostředků v umělecké literatuře se zaměřením na uplatnění jazykových prostředků obecné češtiny. V závěru kapitoly bude zohledněn pohled na umělecké dílo z hlediska dichotomie mluvenost – psanost.

4.1 Uplatnění nespisovných jazykových prostředků v české literatuře

„Jazykový rejstřík české prózy se začíná rozšiřovat od třicátých let devatenáctého století, jednak v souvislosti s etnografickými zájmy autorů, jednak potom v souvislosti s rozvojem realistické vesnické prózy, v promluvách postav se objevují místní nářečí jako příznak jejich regionální a sociální příslušnosti“ (Mareš, 1995, s. 235). Hojně zmiňovaným autorem, jenž jako první užívá v literatuře prvky obecné češtiny, je Karel Matěj Čapek-Chod, avšak Marie Krčmová hodnotí tuto paušalizaci jako nevhodnou: „Nejde jen o repertoár nespisovných prvků v české oblasti, které autoři užívají, ale i o jejich funkci v textu a v daném literárním kontextu“ (Krčmová, 2000, s. 69). Na počátku dvacátého století se tvary obecné češtiny objevují také u Jaroslava Haška v románu *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Zásadním způsobem přispěl ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století k „uvolnění a oživení jazyka literatury“ Karel Čapek (Mareš, 1995, s. 236).

V kapitole o útvarech národního jazyka byla již naznačena situace v padesátých letech dvacátého století v souvislosti se snahou potlačit využívání dialektismů a vůbec nespisovnosti v literatuře. Nespisovné jazykové prostředky měly sloužit pouze k „charakterizaci negativních postav a jevů“ (Mareš, 1995, s. 236). Obrat nastává na počátku šedesátých let, kdy byla obecná čeština záměrně užívána „v umělecky závažných literárních počinech, kde v dialogu (a v ich-formě) zobrazovala neformální vyjadřování lokálně a sociálně nepříznakové, [...] v sedmdesátých letech jsme svědky módy na obecnou češtinu, jejího užívání v literatuře spíše pokleslé nebo jako laciného prostředku komiky“ (Krčmová, 2000, s. 70).

Přestože můžeme v současné době říci, že spisovná čeština je stále základním jazykovým útvarem umělecké literatury, využívání nespisovných prostředků se objevuje relativně často, přičemž jsou využívány nejen jazykové prostředky obecné češtiny, ale také výrazy z oblasti nářečí a slangů. „V posledním období se znovu napětí vypravěč – postavy ruší, výrazovým prostředkem je přitom stylizace substandardního jazyka a uvolnění syntaktické a textové výstavby v celé ploše prózy“ (Čechová, 2008, s. 306).

Důvodů, které autory vedly k využívání širšího repertoáru jazykových prostředků, bylo hned několik. Primárně jim obecná čeština poskytovala množství jazykových prostředků expresivních. Možným důvodem bylo také vytvoření nového typu literárního hrdiny, kterým byl často mladý člověk, jehož charakterizoval nespisovný jazykový projev. V neposlední řadě se ve společnosti objevily jisté známky skeptického postoje ke spisovnému jazyku a projevovala se snaha najít pro umělecké vyjádření jazykový útvar ke skutečně osobitému projevu spisovatele (Stich, 1990, s. 113–114).

Na závěr se ještě zmíníme o skazovém vyprávění neboli vyprávění v první osobě „V tomto žánru literatury, kde vyprávěč je také hlavním hrdinou a vyprávění je v 1. osobě, se autor obvykle pokouší zachovávat prvky mluveného projevu. Avšak bezprostřednost a přirozenost každodenního rozhovoru nelze pojmout jen jako pouhý zápis mluveného projevu, spisovatelem věrně přepsaný; jde o jeho stylizaci“ (Maglione, 2001, s. 74). Stylizace mluveného projevu tak proniká výrazným způsobem také do umělecké literatury se všemi svými specifiky.

4.2 Dichotomie mluvenost – psanost v uměleckém textu

„Umělecké texty mají zpravidla základní podobu psanou, přitom však velmi často modelují či simulují verbální komunikaci mluvenou, jež v ‚reálu‘ vytváří hlavní pole uplatnění nespisovnosti [...]“ (Mareš, 1995, s. 234).

„Zachycení, napodobení a zobrazení rysů spontánní mluvenosti, užívané při charakteristice postav literárního textu, a teprve postupně pronikající do z pásma postav do pásma vypravěče, se rozvíjí v současné próze do té míry, že se stává tvůrčím literárním principem rovnocenným tvorbě přiznávající inspiraci psaností, ne-li principem převažujícím“ (Čmejrková, 2011, s. 12).

K dosažení rázu mluvenosti v psaném textu slouží řada jazykových prostředků v čele s nespisovnými a hovorovými jevy. V publikaci *Mluvená čeština – hledání funkčního rozpětí* jsou souborně představeny některé základní jazykové prostředky mluvené češtiny, jejichž stylizovaná podoba proniká také do oblasti umělecké literatury. Mezi typické jevy mluvené češtiny, které se vyskytují v umělecké literatuře, můžeme podle Jany Hoffmannové (Hoffmannová, 2011, s. 350–351) zařadit níže uvedené jazykové prostředky.

Z hláskoslovné a tvaroslovné roviny se jedná zejména o některé dominantní rysy obecné češtiny, tj. tvary s nespisovným adjektivním zakončením *-ej/ -ý*, výraz *prej* jako signál reprodukce cizí řeči, redukce v zakončení slovesných tvarů, tvar *bysme*, změna kvantity samohlásek, užití protetického *v-* a zjednodušování hláskových skupin.

V rámci lexikálního jazykového plánu se objevují především nespisovné, expresivní a slangové lexikální prostředky včetně vulgarismů.

Pro syntaktický jazykový plán jsou příznačné postupy mluvené syntaxe, jako je volné přiřazování syntaktických jednotek s neurčitými hranicemi, nepřehledné vkládání vsuvek, opravy, opakování, eliptičnost a fragmentárnost, prokládání řeči nefunkčními ukazovacími a neurčitými zájmeny a užití kontaktních prostředků, zejména částic.

PRAKTICKÁ ČÁST

Po teoretickém úvodu do problematiky se v následujících kapitolách zaměříme na jazykovou a stylovou analýzu vybraných próz Ireny Douskové. Analýza bude rozdělena do pěti částí podle jednotlivých jazykových plánů, tj. textové výstavby, hláskoslovné roviny, morfologické roviny, lexikální roviny a syntaktické roviny. U každého jazykovém plánu budeme usilovat o popis repertoáru vybraných nespisovných, případně hovorových jevů, které se v konkrétním textu vyskytují. Zároveň budeme pozorovat, jakým způsobem jsou tyto prostředky stylizovány, eventuálně jakou mají v textu funkci. Na závěr se budeme snažit o srovnání všech vybraných próz a pokusíme se o základní charakteristiku individuálního stylu Ireny Douskové.

5 Hrdý Budžes¹³

V kapitole věnované stručné charakteristice próz Ireny Douskové byl román *Hrdý Budžes* již představen jak po stránce tematické, tak po stránce recepčního přijetí, a proto se nyní budeme věnovat pouze samotné jazykové a stylové analýze. Pro připomenutí je dobré zmínit, že román *Hrdý Budžes* je napsán v ich-formě, přičemž vypravěčka je zároveň hlavní postavou románu. Základní jazyková poloha textu je zřetelně nespisovná.

Vzhledem k rozsahu románu bude analýza zaměřena převážně na 7, 8 a 9 kapitolu románu (*Jak jsem pošlapala mravence, Jak jsme vyhrabali partyzána, Jak jsme měli k obědu vnitřnosti*), kde se objevuje vyšší frekvence promluv postav, a lze tak analyzovat nejen pásmo vypravěčky, ale také pásmo postav.

5.1 Textová výstavba

Ve výkladu o textové výstavbě se zaměříme především na horizontální a vertikální členění románu. Na úvod je třeba říci, že součástí románu není podtitul, dedikace, motto, epilog ani prolog¹⁴.

Z hlediska horizontálního členění textu je román rozdělen do dvaceti kapitol členěných do odstavců. Délka kapitol se pohybuje zhruba od šesti do deseti stran textu, jsou tedy spíše kratšího rázu. Všechny názvy kapitol začínají stejným způsobem, který je podobný názvům pohádek (*Jak byla Olinka mrtvá, Jak byl Pepíček v pekle, Jak byl kníže Přemysl s Husákem v Čáslavi na záchodě*), čímž se výrazně přibližuje základní dětská perspektiva, ze které je román nahlížen.

Pokud se zaměříme na pásmo vypravěče a pásmo postav, můžeme konstatovat, že na první pohled z hlediska frekvence zřetelně převažuje pásmo vypravěče nad pásmem postav.

5.2 Hláskoslovná rovina

Změna spisovného *-é* ve variantu nespisovnou *-í* v základech slov se nejčastěji vyskytuje u sloves: [...] *už jenom vysvlíknout se* [...] (s. 51), [...] *se ještě párkrát ohlídlá* [...] (s. 63), [...] *opatrně jsem se rozhlídla* [...] (s. 66).

Tvary s *-ej* oproti spisovnému *-í*, *-ý* jsou v analyzovaném textu používány systematicky v obou pásmech: [...] *co se tam může skrejvat* [...] (s. 62), [...] *přemejšlela jsem o tom* [...] (s. 63), [...] *vyskakoval do vejšky* [...] (s. 64), [...] *děsně tlustý brejle* [...] (s. 65), [...] *zakrejvat jednou rukou* [...] (s. 66), [...] *jak se mi po tom všem stejská* [...] (s. 71), [...] *vyprávěla o*

¹³ Jazykové prostředky budeme analyzovat na základě druhého vydání románu (2002, *Petrov*).

¹⁴ Součástí textové výstavby je rovněž titul románu. Vzhledem k tomu, že byl titul podrobně rozebrán v předešlých kapitolách, nebudeme se již k tomuto tématu vracet.

strejčkovi [...] (s. 72), [...] *moje bejvalá žena* [...] (s. 73), [...] *zejtra jdu k Vytlačilovi* [...] (s. 74). Typicky se objevují nespisovné tvary slovesa **být** v přímé řeči postav: [...] *mravenci chtěj bejt taky na světě* [...] (s. 53), [...] *třeba musím bejt na vojně* [...] (s. 53), [...] *nemusíš bejt stará* [...] (s. 58). Reprodukci cizí řeči signalizuje hojně užívaný výraz **prej**, v analyzované části je jeho výskyt omezený: [...] *říkala, že prej už za tejden* [...] (s. 72), [...] *co se prej jmenuje tycián* [...] (s. 72).

V pásmu vypravěčky se **protetické -v** objevuje kolísavě: [...] *barevný vokna* [...] (s. 56), [...] *měli vopravdu dost špatný podmínky* [...] (s. 62), *když vona ta Krátká* [...] (s. 64), naproti tomu: [...] *Vladimír otevřel mošnu* [...] (s. 65), [...] *že mi odjede* [...] (s. 72), [...] *někdy doopravdy dovolej* [...] (s. 72). Výskyt **protetického v-** kolísá rovněž v pásmu postav: [...] *voni mě naši moc nechtěli* [...] (s. 61), [...] *jeden starej vošoust* [...] (s. 59), *vopravdickej, zkurvenej život* [...] (s. 68). Proti tomu stojí tvary spisovné: [...] *vysoký stupeň odvahy* [...] (s. 65), *stejně velká kurva jako oni* [...] (s. 68), [...]. **Protetické v-** se dokonce objevuje v promluvě jedné z učitelek, konkrétně učitelky Verecké: [...] *vona sebou švihla* [...] (s. 55).

V pásmu vypravěčky se pravidelně vyskytuje **krácení samohlásky -i** u substantiva **paní/pani**: [...] *co je dcera pani učitelky* [...] (s. 61). U tvaru slovesa **nevím/nevim** použití kolísá mezi spisovností a nespisovností: [...] *ačkoli nevím* [...] (s. 61) [...] *já nevím* [...] (s. 64). U dalších jevů výskyt rovněž kolísá: [...] *dobře ti radim* [...] (s. 58), [...] *já si ale myslím* [...] (s. 60), [...] *to nic není* [...] (s. 53), *že není blbá* (s. 73).

Zjednodušování hláskových skupin kolísavě probíhá u výrazu **nějaký/ňáký**, v analyzovaných kapitolách se objevuje pouze v několika málo promluvách postav: [...] *ten chlap je stejně ňákej divnej* [...] (s. 64), [...] *ňáký partyzáni* [...] (s. 64), [...] *ňákýho poskoka z televize* [...] (s. 73). V kontextu celého románu se tento jev vyskytuje i u vypravěčky: [...] *kolem ňákýho pana soudruha* [...] (s. 31). Použití spisovného tvaru **nějaký** je přesto převažující: [...] *mě by nějaký recitování* [...] (s. 52), [...] *nějakýho partyzána* [...] (s. 61). Zjednodušování hláskových skupin probíhá rovněž u výrazů **vždyť/dyť**, přesto opět převažuje varianta spisovná. Nespisovná varianta se v analyzované části neobjevuje, ale v kontextu románu byl její výskyt zaznamenán v přímé řeči: [...] *dyť ti to jde* [...] (s. 30).

Z hláskoslovných změn není provedena změna **-ou** v **-ú** na začátku slov: [...] *vypadal úplně jako Ježíšek* [...] (s. 61).

Obecně lze k hláskoslovné rovině říci, že autorka využívá široký repertoár nespisovných hláskoslovných prostředků, z nichž ty nejvýraznější jsou výše popsány. Zároveň je důležité vyzdvihnout problematiku odlišení promluv postav a promluv vypravěče, což na rovině hláskoslovné není zcela možné, a to z důvodu téměř totožného hláskoslovného repertoáru

v obou pásmech. Převážná část promluv je stylizována po hláskoslovné stránce jako nespisovná, přičemž se tím autorka nesnaží podle našeho názoru o charakterizaci postav, nýbrž stylizuje text jako běžnou mluvenou komunikaci v případě postav i vypravěče.

5.3 Morfologická rovina

Koncovka **-ma** v instrumentálu plurálu se v analyzovaném textu převážně sjednocuje pro všechny tři rody – maskulinum, femininum i neutrum. Tento jev je zcela typický pro mluvenou podobu češtiny a v textu se mnohokrát opakuje jak v pásmu vypravěče, tak i v pásmu postav: [...] *musíš mluvit před lidma* [...] (s. 52), [...] *beruškama na konci* [...] (s. 56), [...] *stát rovnou za dveřma* [...] (s. 59), [...] *bouchali po bytě dveřma* [...] (s. 60), [...] *byla jsem s nima* [...] (s. 60), *šli jsme polema a lesama* [...] (s. 61), [...] *zaplácali to mechem a šiškama* [...] (s. 61), [...] *mezi stromama se objevil* [...] (s. 64). [...] *ale mezi náma* [...] (s. 68), [...] *těma rybama* [...] (s. 71).

Rozdíly v rodu se rovněž stírají v plurálu adjektivní a zájmené flexe: [...] *mouchy bzučely jako smyslů zbavený* [...] (s. 54), [...] *barevný vokna* [...] (s. 56), [...] *cikánský kluci* [...] (s. 56), [...] *jiskřičky nejsou žádný zrasný* [...] (s. 60), [...] *všichni byli malý a hrozně hbitý* [...] (s. 62), [...] *nějaký kosti* [...] (s. 66), [...] *různý věci* [...] (s. 70), [...] *jíst samý dorty* [...] (s. 71).

K unifikaci koncovky dochází i v případě **-ách** jakožto koncovky feminin v lokálu plurálu. V mluvené řeči čím dál častěji převažuje koncovka **-ách** nejen v lokálu plurálu u feminin, ale sjednocuje se i pro koncovky maskulin a neuter, čímž je využití koncovky značně rozšířeno. V analyzované části bylo nalezeno jen několik málo příkladů tohoto jevu: [...] v *řízkách žádný kosti nejsou* [...] (s. 66).

Uplatnění nespisovné adjektivní koncovky **-ý** místo **-é** podle vzoru „*mladý*“ je v pásmu vypravěče téměř důsledné: [...] *jenže mi to není nic platný* [...] (s. 51), [...] *bzučely jako smyslů zbavený* [...] (s. 54), [...] *dělají se tam skoro všechny ničinský akce* (s. 61), *bylo to moc zajímavý a dobrodružný* [...] (s. 62). Současně jsou využívány nespisovné tvary rovněž u zájmen a číslovek s adjektivní flexí: [...] *mě by nějaký recitování nemohlo rozházet* (s. 52), [...] *žádný stopy nezanechali* (s. 60). Zcela výjimečně se objevují spisovné adjektivní koncovky: [...] *Sovětský svaz s partyzány* [...] (s. 60), [...] *výstřely druhé světové války* (s. 61). Změna **-ej** namísto **-ý** se v adjektivních koncovkách projevuje rovněž pravidelně jak v pásmu postav, tak i v pásmu vypravěče a zahrnuje nejen oblast adjektiv, ale také zájmen a číslovek s adjektivní flexí. Uvádíme několik příkladů z pásma vypravěčky: [...] *dávali velkéj pozor* [...] (s. 60), [...] *po kterejch dřív běhalo plno partyzánů* [...] (s. 61), [...] *neudělali mu žádněj hrobeček* [...] (s. 61), [...] *když už byl starej* [...] (s. 61), [...] *druhej den* [...] (s. 71). Podobně

je tomu v pásmu postav: *to je takovej papír* [...] (s. 58), [...] *každej umře* [...] (s. 58), [...] *jeden starej vošoust* [...] (s. 59), *vopravdickej, zkurvenej život* (s. 68). Zcela výjimečně se objevují tvary spisovné: [...] *všechno nejlepší ke třicátým narozeninám* [...] (s. 67).

Co se týče redukci souhláskových skupin, v pásmu vypravěčky se **zánik slabičného -l v přičestích** kolísavě objevuje u tvarů slovesa *říkat*, častěji ale byla zaznamenána nespisovná varianta: [...] *řek jí* [...] (s. 61), [...] *řekl Pepa* [...] (s. 68), [...] *doktor Macháček řek* [...] (s. 71). **Zánik slabičného -l v přičestích** se projevuje kolísavě i u dalších sloves: [...] *mohl by Dalibor* [...] (s. 54), [...] *vytáh neuvěřitelně dlouhej tesák* [...] (s. 62), [...] *Pepa odved Jolanu* [...] (s. 67), [...] *když vylez* [...] (s. 73), [...] *vykouk na chodbu* [...] (s. 74).

Elizej- se v pásmu postav a v pásmu vypravěče objevuje jen sporadicky, v analyzovaných kapitolách byla nalezena pouze jedna promluva vypravěčky s **elizí j-**, a to konkrétně u tvaru slovesa *být* v přímé řeči: *Copak ty si tam nikdy nebyla?* (s. 56). Jinak vypravěčka používá tvary sloves v souladu se spisovnou normou: [...] *řekla jsem* [...] (s. 54), [...] *odřela jsem* (s. 54), [...] *zeptala jsem se* [...] (s. 55), [...] *já teď jdu do divadla* [...] (s. 55), [...] *ale jmenuje se* [...] (s. 60), [...] *poprosila jsem* [...] (s. 65). Rovněž v promluvách postav autorka využívá **elizi j-** výjimečně a opět pouze v přímé řeči: [...] *já se jmenuju Honza* [...] (s. 53), [...] *jdeš domů* [...] (s. 56), [...] *projevili jste* [...] (s. 65).

V případě tvarů **přičestí přítomného třetí osoby plurálu u sloves čtvrté slovesné třídy** je výskyt zaznamenán nejčastěji s koncovkou **-ej/ -ěj** místo spisovného zakončení **-í**, a to bez rozdílu, zda se jedná o pásmo postav nebo pásmo vypravěče: [...] *i když neuměj mluvit* [...] (s. 53), [...] *když myslej „ano“* [...] (s. 70), [...] *kroutěj hlavou* [...] (s. 70), [...] *jak nosej mrtvolu* [...] (s. 71), [...] *do Ničina jezděj málokdy* [...] (s. 72), [...] *nikdy nikoho nepustěj* [...] (s. 72), [...] *někdy doopravdy dovolej* [...] (s. 72).

U sloves ve tvaru **třetí osoby plurálu v páté slovesné třídě vzoru dělat** dochází ke kolísání mezi apokopovaným **-í** v koncovce: [...] *ty trásně, co indiáni mívaj* [...] (s. 56), *řekli, že si udělaj družstvo* [...] (s. 63), [...] *když se člověku všichni posmívaj* [...] (s. 64), [...] *kousky, co vypadaj jako* [...] (s. 69), [...] *jakej maj v obchodech* [...] (s. 70), a tvary spisovnými: [...] *dávajjí si pusinky* [...] (s. 65), [...] *všichni zpívajjí takovou tu písničku* [...] (s. 73).

Tvary sloves **třetí slovesné třídy končící na -u/ -ou**, které jsou považovány za hovorové, se rovněž vyskytují v analyzovaném textu [...] *něčemu se smějou* [...] (s. 65), [...] *jak blejou ryby* [...] (s. 71).

V **první osobě plurálu první až třetí slovesné třídy** se v textu objevují tvary spisovné s neutrální koncovkou **-me**, nikoli s hovorovým zakončením **-m**: [...] *co s ní budeme dělat* [...] (s. 55), [...] *tak aspoň vezmeme tu kost* [...] (s. 65).

Pravidelně se v analyzovaném textu využívají nespisovné tvary **kondicionálu slovesa být**, a to především v první osobě plurálu jak u vypravěčky, tak u postav: [...] *když **bysme** byly* [...] (s. 52), [...] *co **kdybysme** tam nešly* [...] (s. 55).

Obecně se dá říci, že jsou analyzované nespisovné tvaroslovné jevy uplatňovány kolísavě, avšak se značnou převahou tvarů nespisovných jak v pásmu postav, tak v pásmu vypravěče. V obou partech se využívají téměř totožné nespisovné a hovorové tvaroslovné jevy, čímž se využití tvaroslovné prostředky stávají v podstatě bezpříznakovými.

5.4 Lexikální rovina

V analyzovaném textu se vyskytují převážně **expresiva inherentní**, která jsou rozpoznatelná na základě stavby slova: [...] *jenom jsem si trochu **čmucha** kostelní vůně* [...] (s. 56), [...] *začala jsem se trochu **courat*** [...] (s. 57), [...] *Secký se **chechtal*** [...] (s. 64), [...] *kus pořád **čouhal** ven* [...] (s. 66). Nižší výskyt byl zaznamenán u **expresiv adherentních**, kdy expresivní význam získává slovo až v kontextu: [...] *Vál Válovou hrozně **řeže*** [...] (s. 55), [...] *a to jsme se na to mohli fakt **vykašlat*** [...] (s. 65), [...] *hlavně mi nalejte pořádnýho **panáka*** [...] (s. 68).

V rámci dalšího dělení expresiv můžeme vydělit **expresiva pozitivní**, mezi která řadíme například **deminutiva**, případně také **dětská slova**, která jsou hojně rozšířena především v partu dětského vypravěče: [...] *že to bude **príma*** [...] (s. 60), [...] *vypadal úplně jako **Ježíšek*** [...] (s. 61), [...] *jak dohořívá **ohníček*** [...] (s. 62), [...] *dávají si **pusinky*** [...] (s. 65). Vypravěčka užívá také **hypokoristika** neboli **slova domácká**: [...] *její **tatínek** je důstojník* [...] (s. 52), [...] *křičela **Kačenka*** [...] (s. 59), [...] ***Kačenka** se mi zdála ubřečená* [...] (s. 60), [...] ***Kačenka** pak řekla* [...] (s. 69). Pozitivní expresiva užívají i další dětské postavy: [...] ***tatínek** tam nesmí, protože je voják* [...] (s. 56). Někdy jsou ale ironicky zabarvená: [...] *no tebe jsem se ptal, **holčičko**, jen se na mě podívej* [...] (s. 52).

Expresiva negativní, mezi něž patří **pejorativa** nebo **vulgarismy**, se vyskytují jak v pásmu postav, tak i v pásmu vypravěče, ale zastávají vždy jinou funkci. Především pokud se objevují u vypravěčky, jsou systematicky užívány jako reprodukce řeči dospělých nebo některých spolužáků, což je zároveň zdrojem komických situací: *Já si ale myslím, že jiskřičky nejsou žádný **zasraný** a že to bude příma* (s. 60). Z dětských postav používá vulgarismy spolužák vypravěčky, Secký, kterého vypravěčka charakterizuje jako toho „co mu hrozí dvojka z chování“ (s. 63): [...] *se nám strachy **posrala*** [...] (s. 64), [...] *ty **vago*** [...] (s. 64). Matka vypravěčky občas také používá vulgarismy, což dokládá i sama vypravěčka: [...] ***Kačenka** se mi zdála ubřečená a mluvila trochu dost sprostě. To ona poslední dobou dělá často, brečí a nadává* [...] (s. 60). Stylizace Kačenčiných výpovědí je v souladu s její životní situací, kdy jí

hrozí propuštění z divadla z politických důvodů. Pravidelně využívá vulgarismy ve svých promluvách také herečka Jolana Berenčíčová, která samu sebe charakterizuje jako „holku ze selského“ (s. 66): [...] **průsery mám, samý strašlivý průsery** [...] (s. 58), [...] *prostě mi trochu rozbily hubu* [...] (s. 67), [...] *stejně velká kurva jako oni, ale ne taková svině* [...] (s. 68), [...] **zkurvenej život** [...] (s. 68). Ve vyhrocené životní situaci používá vulgarismy také postava Roberta, a to konkrétně při zjištění, že ho opustila manželka, herečka Andrea Kroupová: [...] **ty vole** [...] (s. 73), [...] **hovno moje žena** [...] (s. 73), [...] **do prdele, u toho komouše** [...] (s. 73). V promluvách postav se nejčastěji vyskytují vulgarismy v nějaké vyhrocené životní situaci, přesto se vyšší frekvence vulgarismů objevuje u herečky Jolany Berenčíčové, jejíž charakteristiku „holka ze selského“ naznačuje rovněž pravidelné užívání vulgarismů, které v jejím pásmu plní funkci nejen sociální, ale i charakterizační.

Vzhledem k tomu, že většina postav románu jsou divadelní herci, předpokladem bylo, že se objeví některé výrazy z oblasti **profesionálního slangu**. Jejich výskyt je ale omezený: [...] *a co hrajou ve Zkrocence* [...] (s. 21). Výrazy týkající se **zájmového slangu** se v textu vyskytují rovněž sporadicky: [...] **rybička** (= nůž) *mi vypadla z ruky* [...] (s. 64).

Hojně se objevují výrazy evokující období komunistického Československa: *když to soudružka učitelka nařídila* [...] (s. 55), [...] *do žádného SSM vstupovat nebudu* [...] (s. 59), [...] *dovolili chodit na jiskřičky* [...] (s. 60), [...] *soudruhu Vladimíre* [...] (s. 61), [...] *ať si je najde SNB* [...] (s. 64), [...] *jinak ti to esenbáci nebudou věřit* [...] (s. 65). Autorka se snaží výběrem lexika odlišovat politický postoj jednotlivých postav. Příkladem může být sama vypravěčka jakožto dcera odpůrců komunistického režimu, která jako jedna z mála nazývá učitelky jako **pani** učitelky, přičemž někteří její spolužáci je nazývají **soudružky učitelky**. Dalším příkladem je rozhovor Vladimíra, „odborníka na partyzány“, a spolužačky vypravěčky, Lenky Krátké, kde svou roli sehrává především ironie: „*Soudruhu Vladimíre, že vy se jmenujete podle soudruha Lenina?*“, *řek jí: „Je to možný, voni mě naši moc nechtěli, soudružko holčičko.“ A zamračil se ještě víc.* (s. 61).

Pravidelně se u vypravěčky objevuje **opakování slov**. Autorka se tím snaží o autenticitu dětského mluveného projevu, případně některé informace zdůrazňuje: *Protože už je hezky teplo, začaly zase potíže s tělocvikem. S tím jsou potíže vždycky* [...] (s. 51). *Ta kapitola se jmenuje Po stopách partyzánů, ale jmenuje se tak jenom jako, protože ve skutečnosti si partyzáni dávají velkej pozor, aby žádný stopy nezanechali. Musí se tak jmenovat taky proto, že se tak jmenovala ta naše akce* (s. 60).

V běžném mluveném projevu dochází často k **univerbizaci**, a to nejčastěji pomocí sufixů **-ák** a **-ka**. Tato tendence je zřejmá i v analyzovaném textu: [...] *píchnul protitetanovku* [...] (s.

55), a když jsme si pak udělali **táborák** [...] (s. 62), [...] když se po **třicítce** vzbudíš [...] (s. 67), [...] bydlej u **kulturáku** [...] (s. 75). Tendence k univerbizaci často signalizuje především snahu o úspornost vyjádření.

V celém románu se objevuje několik typů **jazykové hry**, díky níž vzniká komický účinek díla. Často se projevují u vypravěčky, v jejíž řeči jsou spojována protikladná či nesmyslná vyjádření: [...] voni totiž nejsou **moc vysoce inteligentní** [...] (s. 40), [...] a to jsem já **oboje** [...] (s. 51), [...] mluvila **trochu dost sprostě** [...] (s. 60). Jazykovou hru představuje také zvuková expresivita: [...] pani **Ňujorková** [...] (s. 134).

V románu nebyly zaznamenány **dialektismy** a **argotismy**.

Na závěr by bylo dobré se vrátit k recenzi Anny Duškové, která se zmiňovala o ne vždy vhodném a typickém lexiku osmileté vypravěčky. Po jazykové a stylové analýze musíme v tomto ohledu s recenzentkou souhlasit, protože vypravěčka skutečně užívá některé lexikální prostředky, které nejsou pro její věk vůbec typické. Například spojovací výraz **poněvadž**, který není příznačným „dětským“ jazykovým prostředkem, se v textu vyskytuje systematicky v partu dětského vypravěče. Dále jsme zaregistrovali například výraz **ondulace** (s. 38). Přesto bychom měli zohlednit možné důvody autorčina počínání, mezi něž patří zřejmá snaha o komiku, a nikoli o věrohodný portrét dětského vypravěče, který se tímto způsobem vymyká.

Lexikální rovina obsahuje široký repertoár expresivních prostředků. Svou úlohu hrají v řeči postav vulgarismy, které jsou nejčastěji využívány ve vyhocené životní situaci. Vulgarismy, vyskytující se v partu vypravěče, jsou nejčastěji parafrází řeči dospělých, což přispívá ke komickému účinku románu. Naproti tomu jsou v partu vypravěče, který je jinak charakterizován limitovanou slovní zásobou, přítomna expresiva pozitivní, nejčastěji se jedná o užití dětských slov a hypokoristik. V románu je zřetelná tendence k univerbizaci. Autorka se rovněž pokouší o několik typů hry s jazykem, které mají dotvářet obraz dětského vypravěče.

5.5 Syntaktická rovina

Při popisu syntaktické roviny jsme se zaměřili na postupy mluvené syntaxe. Syntaktická rovina románu *Hrdý Budžes* je typická především spontánností, přičemž hlavním rysem textu je stylizace běžného mluveného projevu. V psané podobě se tak objevuje řada problematičtějších pasáží, které jsou viditelné především v pásmu vypravěčky.

Co se týče vět a souvětí v textu, objevují se jak souvětí podřadná, tak souvětí souřadná, z hlediska délky se uplatňují jak věty jednočlenné, tak i rozsáhlá, často prodlužovaná souvětí.

Jedním z prostředků, kterým jsou souvětí prodlužována, je **parenteze**, která je graficky oddělena buď pomlčkou, nebo čárkou: *Jmenuje se to plíčky na smetaně, je to něco jako maso,*

ale opravdový maso, co je ho placatej, rovnej kus – **jako třeba řízek** – to teda není (s. 69).
Parenteze umožňuje jednak odbočení od tématu, jednak je doplňující informací k tématu.

Součástí partu vypravěče je časté užívání **asociativní návaznosti vět**, jehož funkcí je převážně utvrdit stylizaci mluvy dětského vypravěče. Příkladem je pásmo vypravěče z úvodu osmé kapitoly: *Byla jsem s nima na prvním výletě a jsem na to pyšná, protože mi dovolili napsat o něm do kroniky a hlavně namalovat obrázek. Ta kapitola se jmenuje Po stopách partyzánů, ale jmenuje se tak jenom jako, protože ve skutečnosti si partyzáni dávali velkej pozor, aby žádný stopy nezanechali. Musí se tak jmenovat taky proto, že se tak jmenovala ta naše akce. Akce se říká výletu nebo čemukoli jinýmu [...]* (s. 60).

Součástí románu jsou rovněž **eliptické konstrukce**: [...] *ale do jisker bych taky chtěla [...]* (s. 9), [...] *já jsem měla dovoleno do půl desátý [...]* (s. 66).

Zároveň jsou uplatňovány **apoziopeze**: [...] *co tvoje žena řekla Káče, tak... Já se ti sakra divím [...]* (s. 73), [...] *zejtra jdu k Vytlačilovi na pohovor, jde to rychle...“*, řekla [...] (s. 74).

Příznačný rys mluvené syntaxe představují také **opravy**, které jsou typické pro promluvy dětské vypravěčky: [...] *Včera když jsme přišli do školy, tak nám pani učitelka Koláčková řekla, vlastně ne když jsme přišli do školy, ale když škola skončila, tak nám řekla [...]* (s. 7).

Součástí analyzovaného textu jsou i **deiktické prostředky** s omezenou funkcí: [...] *celý divoký z **tý** mojí krve [...]* (s. 54), [...] *aby měly **takový ty** třásně [...]* (s. 56), [...] *vona **ta** Krátká, já nevím [...]* (s. 64). V přímé řeči se hojně objevují **kontaktné** a **modifikační částice**: [...] *„**hele**, já se jmenuju Honza“ [...]* (s. 53), [...] *„**no jo**, mně taky“ [...]* (s. 57), [...] *„**aha**“, řekla Berenčičová [...]* (s. 57), [...] *„**no tak dobře**“* (s. 65). Výše uvedené jazykové prostředky zřetelně navozující mluvenou podobu češtiny.

Často probíhá souřadné spojování pomocí spojky **a**: [...] *tak už byla tma **a** bylo moc krásný počasí, protože strašně padal sníh **a** foukal vítr **a** svítily všechny výlohy **a** byly v nich vánoční ozdoby [...]* (s. 11). V partu vypravěčky jsou věty v podřadných souvětích mnohdy spojovány spojovacím výrazem **poněvadž**, který není příznačným jazykovým prostředkem v dětském projevu, a tím pádem oživuje promluvy vypravěčky: [...] *je to ještě o dost horší než jindy, **poněvadž** to znamená, že se zase bude běhat [...]* (s. 51), *jenže mi to není nic platný, **poněvadž** plavat se školou nikdy nechodíme [...]* (s. 51), [...] *taky mi bylo líto mě, **poněvadž** jsem věděla, co mě čeká [...]* (s. 52). Výraznou roli hraje **univerzální relativum co**, které nejčastěji zastupuje relativum **který**: [...] *aby měly **takový ty** třásně, **co** indiáni mívaj [...]* (s. 56), [...] *to je taky jedna skoro nová herečka, **co** se teď kamarádí s Andreou Kroupovou [...]* (s. 59), [...] *zašeptal Secký, **co** mu hrozí dvojka z chování [...]* (s. 63), [...] *klouzavý kousky, **co** vypadaj, jako kdyby je někdo do tý vomáčky vyplival [...]* (s. 69).

Zvláštní větné vazby, mezi něž řadíme kontaminaci, zeugma a anakolut, se ve vybraných pasážích románu nevyskytují.

V syntaktickém jazykovém plánu jsou pro vypravěčku příznačné opravy, asociativní návaznost vět, některé typické spojovací výrazy a četné deiktické prostředky s omezenou funkcí. V přímé řeči postav jsou uplatňovány kontaktné částice a výrazy oralizující dialog, především deiktické prostředky s omezenou funkcí. Základním cílem autorky v syntaktickém jazykovém plánu byla stylizace běžné mluvené komunikace v promluvách postav i v partu vypravěče.

6 Někdo s nožem

Novela *Někdo s nožem* je v pořadí třetí prózou Ireny Douskové. Po prvotině *Goldstein píše dceři*, která byla psána ve formě dopisů, a románu *Hrdý Budžes* je tentokrát autorčina próza stylizována do formy deníkových záznamů ženy na mateřské dovolené¹⁵.

Co se jazykového ztvárnění týče, základní poloha textu je stejně jako u románu *Hrdý Budžes* nespisovná, avšak s větší mírou kolísání mezi spisovností a nespisovností. Podobně jako u předchozí analýzy budeme v rozboru postupovat systematicky, tj. od obecné textové výstavby přes jednotlivé jazykové plány, přičemž se zaměříme na nespisovné a hovorové jazykové prostředky, které autorka v textu využívá. Zohledněny budou i některé nespisovné jevy, které se v textu přímo nevyskytují.

Vzhledem k různému rozsahu i obsahu jednotlivých záznamů byly pro analýzu vybrány jednak strany 26–32 (1272. den–1281. den), které jsou převážně vyprávěcího rázu, jednak strany 61–71 (1345. den–1362. den), kde převažuje přímá řeč postav. Mimo vypravěčku vystupuje ve vybraných pasážích postava jejího manžela a také postava jejího otce – svérázného člověka, chorobně se strachujícího především o vlastní osobu, arogantního a majícího vždy pravdu, jehož vztah k dceři-vypravěčce je velmi komplikovaný.

6.1 Textová výstavba

Novela¹⁶ je rozdělena na několik částí. Úvod náleží neoznačenému textu, který můžeme vnímat jako prolog a který je psán z perspektivy manžela hlavní hrdinky. Martin (manžel hlavní hrdinky) nachází po její smrti deník, který „se mu moc číst nechce, ale dá se do toho, dokud má ještě vůbec nějakou vůli“ (s. 12). Převážnou část textu poté tvoří osobní čtení zapsaných událostí hlavní hrdinky-vypravěčky. Novelu zakončuje komentář ze strany Martina, který můžeme považovat za epilóg. Martinovy komentáře se objeví i v průběhu deníkových záznamů, konkrétně je tomu v reakci na vypravěččinu nevěru (s. 87).

Ze základní charakteristiky vyplývá, že z velké části je základní vyprávěcí perspektivou ich-forma hlavní hrdinky-vypravěčky. Úvod, závěr a již zmíněný komentář náleží vyprávěcí perspektivě Martina, která je graficky odlišena kurzívou. Zároveň jsou promluvy postav sice stylizovány jako dialog, ale vždy jsou součástí stylizovaného psaného textu hlavní hrdinky.

Jak již bylo řečeno, deníkové záznamy jsou různého rozsahu, od několika řádků po několik stran textu. Rozsáhlejší pasáže jsou nejčastěji vyprávěním hlavní hrdinky (např. 1254. den, s. 13). Objevuje se rovněž řada velmi krátkých zápisů (nejkratší má dva řádky – 1292. den,

¹⁵ Podrobnější tematický rozbor novely byl proveden v teoretické části, proto se k němu již nebudeme v této části vracet

¹⁶ Rozbor titulu novely byl proveden v teoretické části, proto se k němu již nebudeme v této části vracet.

s. 42). Součástí některých zápisů jsou i další literární žánry – básnické pokusy (např. s. 32), případně dopisy (s. 88, s. 100), které jsou graficky odlišeny kurzívou.

Z hlediska typu řeči postav se v textu vyskytuje jak značená **přímá řeč**: [...] „*To asi musej, když chtěj něco zjistit*“ [...] (s. 64), tak **nepřímá řeč**, která zachovává reprodukci cizí řeči: [...] *řekla, že všechno je v pořádku* [...] (s. 65), [...] *zavolal, abychom šly dál, že je odemčino* [...] (s. 68). **Polopřímá**, případně **nevlastní přímá řeč** nejsou ve vybrané novele typickým stylistickým prostředkem.

6.2 Hláskoslovná rovina

V analyzované části se nevyskytují ani spisovné výrazy s **-é** v základech slov, ani jevy nespisovné s **-í** v základech slov. Nespisovné **-ej** v základech slov bylo zaznamenáno především u sloves: [...] *ještě zbejvá něco přes měsíc* [...] (s. 26), [...] *jinak bychom si bejvali* [...] (s. 26), [...] *stejská* [...] (s. 27), [...] *bejvá* [...] (s. 27), [...] *cejtit* [...] (s. 28), [...] *bejt* [...] (31), [...] *tak jsem o tom víc nepřemejšlela* [...] (s. 68), [...] *přemejšlela jsem* [...] (s. 70). Základové **-ej** se systematicky vyskytuje u výrazu **prej**, který je zároveň signifikátorem reprodukce cizí řeči: [...] *už ho máme prej skoro splacenej* [...] (s. 26), [...] *prej to byli dva cikáni* [...] (s. 61), [...] *otci se prej udělalo špatně* [...] (s. 63), [...] *nic prej nepotřebuje* [...] (s. 64), [...] *jestli prej s ním nechci jít já* [...] (s. 67), [...] *abych prej přišel na jiný myšlenky* [...] (s. 69), [...] *že se sem prej krásně hodí* [...] (s. 69).

Využití **protetického v**-¹⁷ se objevuje omezeněji v partu vypravěče: [...] *voni se s tím taky nemažou* [...] (s. 26), [...] *vostrý holce* [...] (s. 28). Častěji vypravěčka užívá **protetické v** v přímé řeči: [...] *co von vlastně je* (s. 63) [...] *já už tě nebudu votravovat* [...] (s. 63). Pravidelný je výskyt v pásmu postav: [...] *vo jakejch věcech* [...] (s. 65), [...] *papoušek se voběsil* [...] (s. 68), [...] *von sebou tak mlátil* [...] (s. 69), [...] *to vopravdu nevím* [...] (s. 70). Pro srovnání uvádíme také několik příkladů spisovných variant z partu vypravěče: [...] *obráceně při nedělní vyjíždě* [...] (s. 28), [...] *jak řekla drze ona* [...] (s. 29), [...] *jako obyčejně* [...] (s. 30).

Krácení samohlásek je v textu výjimečné a v pásmu vypravěčky nebylo zaznamenáno. Spisovnost vypravěčka zachovává dokonce u pravidelně se vyskytujícího substantiva **tchyně**, které se v mluvené podobě češtiny objevuje obvykle ve tvaru **tchýně**. Několik málo výskytů krácení se objevilo v přímé řeči postav, konkrétně v promluvách otce vypravěčky: [...] **jednaji**

¹⁷ Z hlediska uplatnění protetického v- jsme zaznamenali ve vybraném vzorku s převahou pásma vypravěče (s. 26–28) přítomnost 2 nespisovných užití (*voni, vostrý*), 22 výrazů bylo užito v souladu se spisovnou normou. Co se týče promluv otce vypravěčky, které mimo jiné převažují na s. 68–70, byly zaznamenány 3 případy uplatnění protetického v- (*voběsil, von, vopravdu*), 2 výrazy se vyskytovaly ve spisovné variantě (*ona, od*).

se mnou jako s blbečkem [...] (s. 64). Několik příkladů bylo nalezeno i v promluvách Martina: [...] **neni** blbec, jen je... [...] (s. 64).

Zjednodušování hláskových skupin probíhá nejčastěji u výrazů **nějaký/ňáký** v přímé řeči a opět nejčastěji u otce vypravěčky: [...] **ňáká** jiná pakáz [...] (s. 61), [...] **tohle jsou ňáký** doktoři [...] (s. 64), [...] **jsem koupil ňáký** smradlavý zrní [...] (s. 69). Další zjednodušení bylo nalezeno u výrazů **jablko/jabko**: [...] **pověsit na provázku jabko** [...] (s. 69). Zjednodušování hláskových skupin probíhá také u výrazů **vždyť/dyť**, přičemž tento jev byl několikrát nalezen v přímé řeči: [...] **dyť** to je hrozný [...] (s. 23). V pásmu vypravěčky v tomto ohledu převažuje spisovnost: [...] **vždyť** to znáš [...] (s. 29), [...] **nějakou** oděrku tam měl [...] (s. 69).

Na začátku slov se vyskytuje **ú-**, nikoli dnes už zastarávající **ou-**: [...] **že mi to tady tak úplně** nesedí [...] (s. 26), [...] **takový úhledný** [...] (s. 62).

Hláskoslovná rovina je v pásmu postav zřetelně nespisovná, přičemž nejvýrazněji se nespisovné hláskoslovné jevy projevují v promluvách otce vypravěčky. V pásmu vypravěče se vyskytuje větší míra kolísání mezi spisovností a nespisovností. Pravidelnosti v užití spisovných a nespisovných hláskoslovných prostředků u vypravěčky nebyly v rámci jazykové a stylové analýzy nalezeny.

6.3 Morfologická rovina

Nespisovná koncovka **-ma** v instrumentálu plurálu je jednotná pro všechny tři rody – maskulinum, femininum i neutrum: [...] **s davama** na ulicích [...] (s. 26), [...] **jezdit do města s holkama** [...] (s. 26), [...] **chodit s nima** [...] (s. 26), [...] **se dvěma dospívajícíma dcerama** a s dvěma **ubohejma**, ale **nesnesitelnýma**, věčně **zavřenejma**, **nevyvenčenýma** a do zblbnutí **blafujícíma čoklama** [...] (s. 27), [...] **psíma potřebama** [...] (s. 28), [...] **sama s dětma** (s. 31), [...] **zavrtěli hlavama** [...] (s. 61), [...] **hrát s holkama** [...] (s. 62), [...] **mezi dveřma** [...] (s. 62), [...] **je posedlá všema špatnýma zprávama** [...] (s. 67), [...] **i s holkama** [...] (s. 68), [...] **mlátí kolem sebe zběsile křídlama** [...] (s. 69), [...] **stát mezi dveřma** [...] (s. 71). Výjimečně se a analyzované části objevuje spisovná varianta: [...] **že chvílemi dokonce zase couvá** [...] (s. 30).

Hojně rozšířeny jsou nespisovné varianty koncovek výrazů s adjektivní flexí, a to v případech adjektiv, zájmen i číslovek. V pásmu vypravěčky převažuje nespisovné využití: [...] **celej advent** [...] (s. 26), [...] **zrůdnejch, lidskejch** vynálezů [...] (s. 26), [...] **zkurvej byt** [...] (s. 26), [...] **splacenej** [...] (s. 26), [...] **nevábnejch** [...] (s. 27), [...] **hlučnej** pouliční život [...] (s. 27), [...] **sympatickejch i nesympatickejch** [...] (s. 27), [...] **starejch a tlustejch** bratřech [...] (s. 27), [...] **ty už si nějakej** měl [...] (s. 61), [...] **zůstanou celej rok** [...] (s. 66), [...] **o jakej** koncert se jedná [...] (s. 67), [...] **štíhlej** [...] (s. 68), [...] **stejně mi připadal**

ztracenej a skoro ubohej [...] (s. 68), [...] *jakej papoušek* [...] (s. 68), [...] *schlíplej otec* [...] (s. 68), [...] *ve veliký kleci nádhernej, ale neméně schlíplej papoušek* [...] (s. 69), [...] *oběšenej ten papoušek evidentně nebyl, ale byl celej rozčepeřenej a na první pohled naštvanej* [...] (s. 69), [...] *jasnej zlozvyk* [...] (s. 70), [...] *dívat se celej den na živýho tvora, kterej je zavřenej v kleci* [...] (s. 71), [...] *ještě ke všemu takovýho, co byl uzpůsobenej k lítání* [...] (s. 71). V pásmu postav se tento jev vyskytoval především v promluvách otce vypravěčky: [...] *milej pane* [...] (s. 61), [...] *novej revolver* [...] (s. 61), [...] *slušnej člověk* [...] (s. 61), [...] *každej čtvrtek* [...] (s. 61), [...] *byl jsem z toho úplně hysterickéj* [...] (s. 69). Podobně rozšířeny jsou i nespisovné varianty s **-ý** místo spisovného **-é** v koncovce adjektivně skloňovaných adjektiv, zájmen i číslovek v pásmu vypravěče: [...] *šedivý, nízký oblohy* [...] (s. 26), [...] *je zbytečný příliš si s tím lámat hlavu* [...] (s. 26), [...] *je mi jasný* [...] (s. 26), [...] *lapený zvíře* [...] (s. 26), [...] *po těch domech, co byly starý a zašlý, ultralehký cigarety* [...] (s. 27), [...] *ušmudlaný blond'atý cukrářce* [...] (s. 27), [...] *jeden cikán píchnul druhýho cikána* [...] (s. 61), [...] *úhledný* [...] (s. 62), [...] *a to už mi bylo blbý* [...] (s. 67), [...] *ke svatýmu Jakobovi* [...] (s. 68), [...] *asi kolem osmý* [...] (s. 68), [...] *proč ne Boženě nebo nějakýmu veterináři* [...] (s. 70), [...] *horší než u mýho otce to snad nikde mít nebude* [...] (s. 70), [...] *po celým bytě* [...] (s. 71), [...] *jediný zvíře* [...] (s. 71), [...] *rovnou z nějaký tiskovky* [...] (s. 71). V pásmu postav byl nalezen pravidelný výskyt u otce vypravěčky: [...] *taky dobrý* [...] (s. 61), [...] *jsou rozkošný* [...] (s. 62), [...] *hezký a takový...* [...] (s. 62), [...] *to je dobrý* [...] (s. 63), [...] *jsem koupil nějaký smradlavý zrní* [...] (s. 69). Přes hojně využití nespisovných adjektivních koncovek je důležité zmínit, že vypravěčka užívá i koncovky spisovné: [...] *drahý parfém* [...] (s. 26), [...] *mám poněti pouze přibližné* [...] (s. 26), *nebylo to špatné* [...] (s. 62), [...] *rodinném obědě* [...] (s. 66), [...] *ledajaký oběd* [...] (s. 66), [...] *něco důležitého sdělit* [...] (s. 66), [...] *jaké úžasné věci z toho pro mě poplynou* [...] (s. 66), [...] *vzájemné sympatie* [...] (s. 66), [...] *sobeckým představám* [...] (s. 66), [...] *že mi to téma není příjemné* [...] (s. 67), [...] *že jí moje argumenty připadaly chabé* [...] (s. 70). V některých spisovných vyjádřeních je znatelná ironie: [...] *Schindler nebo Pindler nebo, nedej bože, ještě nějaký jiný proradný konkurent. Jak napínavé a hlavně důležité!* [...] (s. 31), [...] *pod nějakou záminkou přišla probrat nové, záhadné druhy infekčních chorob. Marně jsem se pokoušela dát najevo, že mi to téma není příjemné.* [...] (s. 67). Přestože je řeč vypravěčky charakterizována též spisovnými

koncovkami, z hlediska frekvence¹⁸ u ní převažuje nespisovnost. Pravidelnost užití spisovných a nespisovných koncovek u vypravěčky nebyla nalezena. Tendence k užití spisovných koncovek se objevila u již zmíněných výpovědí s ironickým podtextem.

V lokálu plurálu se zakončení feminin **-ách** rozšiřuje také mezi maskulina a neutra. Nejčastější výskyt byl zaznamenán u maskulin v partu vypravěčky: [...] *ale v těch normálních panelákách* [...] (s. 38), [...] *já toho o papouškách moc nevím* [...] (s. 71). Výskyt unifikované koncovky byl zaznamenán také u Martina: [...] *o bolševicích* [...] (s. 63), přičemž po hlásce *k* je **-ách** časté, aby nedošlo k palatalizaci.

Zánik slabičného -l v příčestích je omezený, u vypravěčky převažuje spisovná forma: [...] *kdyby řekl něco neslušného* [...] (s. 67), [...] *řekl tiskový mluvčí* [...] (s. 67). V přímé řeči otce vypravěčky se několikrát objevuje **zánik slabičného -l v příčestích**: [...] *nemoh jsem říct* [...] (s. 69), [...] *v jedný tý knize jsem se dočet, že musím dávat zrní* [...] (s. 69).

Vypravěčka nevynechává počáteční **j-**, **elize** se objevuje jedině v přímé řeči, jinak je použití zcela v souladu s kodifikovanou normou: [...] *koupila jsem* [...] (s. 26), [...] *ještě* [...] (s. 26), [...] *neměla jsem* [...] (s. 26), [...] *když jsme je cestou z Parukářky* [...] (s. 28), [...] *jsou takový úhledný* [...] (s. 29), [...] *v duchu jsem ho pojmenovala* [...] (s. 31), [...] *jak se to teď jmenuje* [...] (s. 70). V dialogu se několikrát objevuje **elize j-**: [...] *ale ty seš právník* [...] (s. 62), [...] *zase si nic nepochopila* [...] (s. 62), [...] *proč si volal mně* [...] (s. 70).

Vypuštění **-í** v koncovce u tvarů sloves **čtvrté slovesné třídy ve třetí osobě plurálu** v použití kolísá mezi hovorovou variantou: [...] *držej mě o hladu* [...] (s. 64), [...] *to asi musej, když chtěj něco zjistit* [...] (s. 64), [...] *ale nemusej* [...] (s. 64), [...] *mám dojem, že patřej do pralesa* [...] (s. 71), a tvary spisovnými, a to jak v promluvách otce vypravěčky: [...] *chtějí mít člověka na lopatě, chtějí, aby byl takhle malinkej* [...] (s. 64), tak u vypravěčky samotné: [...] *odcházejí do důchodu* [...] (s. 66).

Podobně je tomu u tvarů sloves **páté slovesné třídy vzoru dělat ve třetí osobě plurálu**, avšak zde převažovala spisovná varianta nad variantou nespisovnou: [...] *neznamenají* [...] (s. 26), [...] *připadají* [...] (s. 31), [...] *co pro něj znamenají nebo neznamenají* [...] (s. 66), [...] *ho příliš nezajímají* [...] (s. 66), [...] *nakolik nám pomáhají s dětma* [...] (s. 66), [...] *odlétají do Ameriky* [...] (s. 66). Otec vypravěčky v promluvách častěji vynechává koncové **-í**: [...] *strkaj mi do prdele hadičky* [...] (s. 64).

¹⁸ Pokud budeme z kvantitativního hlediska zkráceně analyzovat vybrané úseky, kde vystupuje vypravěčka (s. 26–27 a s. 66–67), můžeme konstatovat, že v první části zřetelně převažuje nespisovné užití adjektivních koncovek – ze 43 možných je 41 zakončení nespisovných a pouze 2 spisovná (*přibližné ponětí, drahý parfém*). Oproti tomu druhý analyzovaný úsek můžeme hodnotit jako převážně spisovný; 19 jeví se jako použito v souladu se spisovnou normou a pouze 5 adjektivních koncovek je nespisovných. Tyto výsledky ukazují, že míra kolísání mezi spisovností a nespisovností bez zřetelných pravidelností je u vypravěčky zřejmá.

U tvarů sloves **třetí slovesné třídy v první osobě singuláru** převažuje hovorová koncovka **-u** nad koncovkou **-í**: [...] *pokud se dobře pamatuju* [...] (s. 63), [...] *v podstatě jim to přeju a vlastně je i obdivuju* [...] (s. 67).

Často se objevuje také hovorová varianta **-ul** místo **-l** ve tvarech **třetí osoby singuláru vzoru tiskne**: [...] *místo toho mávnul na taxíka* [...] (s. 68), [...] *potom mě klovnul* [...] (s. 69), [...] *Boženě řekni, že chcípnul* [...] (s. 70).

Ve tvarech sloves **první až třetí slovesné třídy se v první osobě plurálu** systematicky uplatňuje spisovná koncovka **-me**, nikoli hovorová **-m**: [...] *můžeme si to dovolit* [...] (s. 26), [...] *vem auto, seber papouška a jedeme* [...] (s. 70).

Kondicionálový tvar slovesa **být** je v pásmu vypravěčky užíván v souladu s kodifikovanou normou: [...] *kdoví jestli my bychom někdy byli něčeho takového schopni* [...] (s. 67), [...] *zavolal, abychom šly dál* [...] (s. 68). V dialogu s policií jeden z příslušníků použije nespisovný tvar, což může odkazovat k nižšímu vzdělání, případně neformálnosti dialogu: [...] *my bysme* [...] (s. 61).

V morfologickém jazykovém plánu jsou výsledky analýzy obdobné jako v rovině hláskoslovné. Větší míra kolísání mezi spisovností a nespisovností byla nalezena v pásmu vypravěče, pásmo postav je zřetelně nespisovné. Systematické užití nespisovných tvaroslovných prostředků bylo zaznamenáno u otce vypravěčky, přestože je vysokoškolsky vzdělaný a pracuje jako právník. Součástí jeho negativně vyznívající charakteristiky je rovněž informace o tom, že „byl bolševik“ (s. 63), čímž autorka snižuje jeho společenský status.

6.4 Lexikální rovina

Expresiva inherentní jsou užívána omezeně stejně tak jako další druhy expresiv. Uvádíme několik málo příkladů: [...] *ušmudlaný, blondatý cukrárce* [...] (s. 27), [...] *pekelně smradlavý* [...] (s. 28), [...] *vykládá hnusárny* [...] (s. 66). V textu bylo nalezeno i několik **expresiv adherentních**: [...] *včera v noci se dole něco semlelo* [...] (s. 61).

Deminutiva se objevují nejčastěji ve dvojí funkci. Jednak jsou využívána s pozitivním významem: [...] *na ty naše holčičky* [...] (s. 28), jednak s ironickou funkcí: [...] *s mojí nevlastní matičkou* [...] (s. 28), [...] *připadala bych si jako žebráček* [...] (s. 31). **Hypokoristika** jsou častá u jmen dětí: [...] *než se narodily Apolenka, Madlenka, Lenka a na naší straně barikády Vendulka a Julinka* [...] (s. 13). V analyzovaném textu se vyskytuje omezený počet **dětských slov**. Zaznamenána byla jediná situace, kdy Božena šišlá na vypravěččinu dětí: „*a co tí, tí, tí, ťu, ťu, ťu...*“, *promlouvala Bety k holkám. Ty jen zaraženě koukaly. „Mňau, mňau, mňau, vrr, haf, haf!“* „Ty neumíš mluvit?“ *zeptala se jí hned celkem logicky Vendulka* (s. 28).

Z **negativních expresiv** můžeme zmínit řadu pejorativ, která užívá především otec vypravěčky: [...] *ňáká jiná pakáž* [...] (s. 61), [...] *svoloč* [...] (s. 61), [...] *pěkná sebranka to je* [...] (s. 64). V jeho promluvách se objevuje i velké množství vulgarismů: [...] *drž hubu, ty troubo* [...] (s. 69), [...] *a ten debil visí za krk v tý smyčce* [...] (s. 69). Pejorativa jsou pro vypravěččinu otce typická a z jeho promluv je znatelná silná kritičnost vůči okolí a také úzkostlivý strach o vlastní osobu. Vypravěčka ve vyprávěcích pasážích rovněž využívá vulgarismy: [...] *zkurvenej byt* [...] (s. 26), [...] *pěkně sralo* [...] (s. 27), [...] *kurevníkovi z rámařství na rohu* [...] (s. 28). Vulgárně nazývá sběrače starého papíru: [...] *byl tu Kretén* [...] (s. 30), [...] *pošuk* [...] (s. 30). Nevybíravě se vyjadřuje i o svém otci, se kterým má složitý vztah: [...] *že je můj otec blbec* [...] (s. 64). V dialogu nebyly u vypravěčky vulgarismy zaznamenány. Sama na tuto problematiku upozorňuje svého otce, aby nemluvil vulgárně před jejími dětmi: „*Drž hubu, ty troubo,*“ *odpověděl mu otec.* „*Ale no tak, jsou tu děti,*“ *řekla jsem* (s. 69).

V textu se nevyskytují výrazy z oblasti **profesionálního a zájmového slangu**. Současné nebyly zaznamenány ani příklady **argotismů**. Součástí textu je několik příkladů výrazů, které bychom mohli označit za **speciální terminologii**. Jedná se o výrazy z oblasti esoteriky a duchovna, a to v pasážích, kdy se vypravěčka nechala přemluvit kamarádkou Kateřinou, aby společně navštívily „duchovědnou přednášku“ (s. 79): [...] *nauka o minulých životech, o dharmě a karmě* [...] *pod vedením zkušeného guru* [...] (s. 80).

Ironie je jevem zcela typickým pro vypravěčku, která tímto způsobem často projevuje vlnu nesouhlasu nebo nezájmu. Zesměšnění ze strany vypravěčky směřuje nejčastěji k Boženě (současné přítelkyni otce): [...] *snad nebude trvat na ohledání mrtvolý* [...] (s. 70), [...] *s mojí nevlastní matičkou* [...] (s. 28). Ironicky přistupuje ale i k vlastní osobě: [...] *vypadám čím dál tím víc jako vložky do bot* [...] (s. 30). Využití ironie je zároveň i jedním z prostředků komiky.

Užití **dialektismů** nebylo v textu zaznamenáno.

Lexikální rovina se vyznačuje nižším výskytem expresiv, než tomu bylo v románu *Hrdý Budžes*, přičemž možným důvodem může být absence dětských postav. Vulgarismy a pejorativa obecně se hojně objevují v partu otce vypravěčky, a částečně tak vypovídají o jeho charakteru. Vypravěčka v přímé řeči vulgarismy omezuje, ve vyprávěcích pasážích se několik vulgarismů objevuje, ale nejsou pravidelnou součástí vypravěččiny slovníku. Zásadním jevem, který sice nepatří mezi nespisovné ani hovorové jevy, ale je pro text typický, je přítomnost ironie v pásmu vypravěčky, ke které často autorka využívá spisovné jazykové prostředky nebo deminutiva. Na závěr by bylo dobré zmínit, že vypravěčka byla obdařena relativně bohatou slovní zásobou, což může souviset s jejím v próze zmíněným humanitně zaměřeným vysokoškolským vzděláním.

6.5 Syntaktická rovina

O analyzovaném textu se nedá říct, zda převažují **věty určitého typu**. Pravdou je, že se častěji objevují řečnické otázky v pásmu vypravěče, což se jeví jako typické pro deníkový typ prózy: [...] *Co všechno to s námi asi dělá?* [...] (s. 29), [...] *Proč mě, sakra, pořád někdo straší?* [...] (s. 31). Stejně tak vypravěčka používá **zvolání**, kterým se snaží o expresivní charakter výpovědi a její zdůraznění: [...] *Ach jo!* [...] (s. 67), [...] *Pane bože!* [...] (s. 70).

Apoziopeze neboli nedořečenost signalizuje gradaci, případně přerývanou řeč: [...] *řekni, že to není pravda, tak řekni...* [...] (s. 27), [...] *něco..., něco..., rozumíte něco, co by zkrátka mělo atmosféru...* [...] (s. 29). Grafické využití trojtečky je časté v pásmu vypravěčky, kde tento prostředek značí proud vědomí: [...] *někdy mě to dokonce pěkně sralo, ale...* [...] (s. 27), [...] *a co jsme chtěly dělat, tenkrát...Kdysi* [...] (s. 30), [...] *hlavně po ránu nebo večer a taky v poledne...* [...] (s. 30), [...] *přemejšlet o dětech, přemejšlet vůbec o čemkoli...* [...] (s. 31), [...] *tolik let jsem ho skoro neviděla...* [...] (s. 63), [...] *a už to zase jelo...* [...] (s. 64), [...] *ačkoli, kdo ví...* [...] (s. 71), [...] *červený, francouzský...* [...] (s. 71).

V některých pasážích je pro vypravěčku charakteristické užití **eliptických konstrukcí**. Důsledkem toho působí vybrané zápisy fragmentárním dojmem: [...] *Vánoce tady* [...] (s. 26), [...] *tchyně pohlídala* [...] (s. 64), [...] *zazvonil telefon – otec* [...] (s. 68). Cílem užití tohoto typu konstrukcí je stejně jako u apoziopeze úspornost vyjádření.

Na druhou stranu jsou v textu viditelné i **parenteze** neboli vsuvky, které souvětí naopak prodlužují. Typické jsou v textu parenteze s funkcí hodnotící: [...] *a to, s čím se jenom, marná sláva, setkal, to mu příliš k srdci nepřiřostlo* [...] (s. 28), [...] *někdy nejezdí výtahem, naštěstí, určitě by ho cestou bezděky rozmlátil* [...] (s. 30), [...] *Schindler nebo Pindler nebo, nedej bože, ještě nějaký jiný proradný konkurent* [...] (s. 31), s funkcí zdůrazňovací či gradační: [...] *dneska máme výročí svatby, dokonce kulatý, pět let* [...] (s. 31), [...] *aby mi nebylo tak líto, že jsem vůbec nic nedostala – dokonce ani gratulaci ne – složila jsem k tomu slavnému jubileu sama sobě báseň* [...] (s. 32), případně s funkcí komentující či doplňující: [...] *a je, jak jinak, taková úhledná* [...] (s. 29), [...] *ještě ho slyším dupat po baráku, aspoň se mi zdá* [...] (s. 30), [...] *máš takový, skoro bych řekla, mírně násilnický sklony* [...] (s. 62).

Vypravěčka některé výpovědi **parceluje**. Často se tento jev vyskytuje na počátku deníkového zápisu: *Volala Kateřina. O víkendu slavnostně dokojila a teď chce jít někam do hospody. Popovídat si.* (s. 29). Parcelace byla nalezena i průběhu deníkového záznamu: [...] *A přitom je pořád veselá. Aspoň pokud já můžu posoudit* [...] (s. 67). **Parcelaci** se jednotlivé části výpovědi zdůrazňují.

Deiktické prostředky se v textu vyskytují především v přímé řeči: [...] *v jedný **tý** knize jsem se dočet, že musím dávat zrní* [...] (s. 69), [...] *a **ten** debil visí za krk v **tý** smyčce* [...] (s. 69). Několik málo příkladů bylo zaznamenáno u vypravěčky: [...] *i kdyby byl ochočenej a pouštěli jsme ho z **tý** klece ven* [...] (s. 71). Deiktické prostředky jsou zde typickým prostředkem běžně mluveného vyjadřování, často bez zjevné funkce.

Pro vypravěčku je typické užívání rozmanitého repertoáru **spojovacích výrazů**. Mimo běžně užívané spojovací výrazy jsme zaznamenali i několik méně obvyklých: [...] ***neb** můj muž a já* [...] (s. 28). Oproti románu *Hrdý Budžes* je v analyzovaném textu o poznání nižší výskyt univerzálního relativu **co**, častěji ho nahrazuje relativum **který**.

Kontaktové částice jsou typickým jazykovým prostředkem uplatněným v dialozích postav, a signalizují tak orálnost textu: [...] ***no**... rodič prostě, normální průměrněj rodič* [...] (s. 64), [...] ***no co*** [...] (s. 64), [...] ***ale ne, sakra*** [...] (s. 65), [...] ***no nazdar*** [...] (s. 63), [...] ***no jo, já taky*** [...] (s. 63), [...] ***ach jo, no*** [...] (s. 67), [...] ***no, ale svým způsobem*** [...] (s. 71). Některé příklady výrazů upřesňují výpověď, a řadí se tak mezi **částice modifikační**: [...] ***prostě** svolali tiskovou konferenci* [...] (s. 66), [...] ***prostě** sobecky a omezeně* [...] (s. 66), [...] ***tak se holt** nechám překvapit* [...] (s. 67), [...] ***můj papoušek, papoušek prostě*** [...] (s. 68),

Zvláštní větné vazby, mezi něž řadíme kontaminaci, zeugma a anakolut, nebyly v analyzovaném textu zaznamenány.

Asociativní návaznost vět není pro vybranou prózu typická.

Pro syntaktickou rovinu jsou typické postupy mluvené syntaxe, které byly výše popsány. Oproti románu *Hrdý Budžes* má novela *Někdo s nožem* složitější stavbu věty v tom smyslu, že vypravěčka nevyužívá asociativní návaznosti vět, není pro ni charakteristické časté užití deiktických prostředků s omezenou funkcí a využívá širšího repertoáru spojovacích výrazů. Na druhou stranu jiné postupy mluvené syntaxe jsou dodržovány systematicky – v pásmu vypravěče se jedná především o aplikaci eliptických konstrukcí, apoziopézí a vsuvek. V přímé řeči jsou přítomny kontaktové částice oživující jednotlivé promluvy.

7 O bílých slonech

Posledním textem, který bude podroben jazykové a stylové analýze, je soubor drobných próz *O bílých slonech*. Perspektiva vyprávění je tentokrát složitější než v předchozích dvou prózách, kde zřetelně převažovala ich-forma. V úvodu jsme cyklus sice vymezili z hlediska perspektivy vyprávění jako er-formu, avšak toto zařazení není zcela jednoznačné a podrobněji bude tato problematika rozvedena v kapitole o textové výstavbě prózy.

Ve všech prózách cyklu je v menší či větší míře zastoupena nespisovnost. Pro analýzu byly vybrány dvě prózy hned z úvodu cyklu – *Štěstí* a *Neštěstí*¹⁹. V první jmenované próze je převaha nespisovných jazykových prostředků zřetelná hned v úvodu. Hlavní vyprávěcí perspektivu reprezentují promluvy mladého hochy, Jirky Podzimka, jehož projev je systematicky nespisovný s převahou pejorativních výrazů. Mezi další výraznější postavy patří jeho otec, funkcionář Podzimek, vyjadřující se rovněž výhradně nespisovně.

V próze *Neštěstí* užití nespisovných jazykových prostředků kolísá mezi spisovností a nespisovností. Nalézt pravidelnosti v užívání spisovných a nespisovných jazykových prostředků bylo velmi obtížné, systematické užití spisovnosti převažuje pouze ve vyprávění lidové pověsti o bílých slonech bývalou učitelkou Marií Lopatkovou. V dalších pasážích prózy převládá v řeči Marie Lopatkové nespisovnost stejně jako v řeči další postavy prózy – vnučky Kamily, jejíž pásmo je systematicky nespisovné v celém prozaickém cyklu.

7.1 Textová výstavba

Samotný název prózy odkazuje k lidové pověsti o bílých slonech, kterou vypráví Marie Lopatková své vnučce Kamile v próze *Neštěstí*. Jako první z analyzovaných próz obsahuje cyklus *O bílých slonech* stručnou dedikaci, v níž autorka věnuje svou knihu *Mámě*. Součástí této prózy není prolog ani epilog.

Cyklus je tvořen osmi krátkými prózami, jejichž názvy jsou inspirovány známým rozpočítadlem – *Štěstí*, *Neštěstí*, *Láska*, *Manželství*, *Panenka*, *Kolébka*, *Hraběnka*, *Smrt*. Jednotlivé prózy jsou členěny do odstavců a spojuje je jednak jednota místa a času, jednak postavy.

V jednotlivých prózách se uplatňuje odlišná perspektiva vyprávění než u předchozích dvou próz. Na první pohled se některé prózy jeví jako vyprávění v er-formě, kde vystupuje vševědoucí vypravěč: [...] *Farář si na chvíli odskočil a Marie Lopatková vstala od stolu* [...] (s. 21). Perspektiva vyprávění se však v průběhu prózy mění: [...] *Ochotně se do toho pustil*.

¹⁹ V rámci představení publikace jako celku by bylo dobré rovněž zmínit doprovodné ilustrace Lucie Lomové (mimo ilustrací se věnuje i psaní), které zajímavým způsobem dokreslují atmosféru prózy.

Měla radost. Je tak strašně mladej, tak strašně... A je to fešák. Proto se sem ty holky táhnou [...] V tý černý štóle s rudým kalichem vypadá jako Hus, nebo dokonce...Pánbůh mě netrestej! Ale když to napadlo mě, tím spíš si něco takovýho představujou ty vlasáci [...]. V uvedené ukázce je viditelná proměňující se perspektiva vyprávění, kdy se od vševědoucího vypravěče dostává čtenář do vědomí postavy. Výše uvedený stylistický prostředek můžeme označit za typ **nevlastní přímé řeči**, která není graficky odlišena uvozovkami jako řeč přímá.

7.2 Hláskoslovná rovina

V próze *Šťěstí* byla zaznamenána změna **-é** na **-í/ -ý** v základech slov: [...] *mohla zahlídnout* [...] (s. 11). V próze *Nešťěstí* nebyl tento nespisovný hláskoslovný prostředek uplatněn.

Změna **-í/ -ý** na **-ej** v základech slov se v próze *Šťěstí* vyskytuje jak u sloves, tak u jmen: [...] *nechtěl bejt moc na ráně* [...] (s. 11), [...] *brejlovče* [...] (s. 12), [...] *brejle* [...] (s. 12), [...] *s těma tlustejma brejlema* (s. 12), [...] *bíle blejskly* [...] (s. 17). V próze *Nešťěstí* v tomto ohledu převažuje kolísání mezi spisovností a nespisovností v pásmu Marie Lopatkové: [...] *mám být* [...] (s. 31), [...] *brejlatýmu* [...] (s. 27).

Protetické v- se objevuje pouze v próze *Šťěstí*, konkrétně v promluvách Jirky i funkcionáře Podzimka: [...] *strašně vošklivá* [...] (s. 12), [...] *vona to prostě řekne* [...] (s. 15), [...] *von by táta beztak určitě nechtěl* [...] (s. 16), [...] *tlustý jako vona* [...] (s. 16), [...] *takovou vostudu* [...] (s. 17).

Krácení samohlásek se v obou prózách vyskytuje jen sporadicky, konkrétní výskyt byl zaznamenán v promluvách Kamily: [...] *Ta pani Svobodová má pusú jak slepice zadek* [...] (s. 30). Převažující jsou spisovné tvary: [...] *nevím* [...] (s. 28), [...] *myslím* [...] (s. 30), [...] *prosím* [...] (s. 30).

Podobná situace nastala rovněž u **zjednodušování hláskových skupin**, kdy byl nalezen pouze jeden výskyt, a to u výrazů **nějaký/ nějaký** v próze *Nešťěstí* a opět v promluvách Kamily: [...] *To je teda celý nějaký debilní* [...] (s. 35).

Změna **-ou** místo **-ú** na začátku slov není provedena.

Hláskoslovný jazykový plán je zřetelně nespisovný především v první zmíněné próze (*Šťěstí*), kde postavy Jirky a funkcionáře Podzimka systematicky používají nespisovné hláskoslovné prostředky a odlišení obou partů není na základě jazyka možné. V próze *Nešťěstí* se některé nespisovné hláskoslovné prostředky neobjevují vůbec (protetické v-), jiné kolísají mezi spisovností a nespisovností, a to jak v pásmu vševědoucího vypravěče, tak v pasážích nevlastní přímé řeči. V přímé řeči zcela dominuje nespisovnost jak u babičky Marie Lopatkové, tak u vnučky Kamily. Viditelným záměrem autorky byla v tomto ohledu snaha o stylizaci běžné

konverzace v dialogu postav. Převážně spisovné hláskoslovné prostředky užívá Marie Lopatková v pasáži, kdy vnučce Kamile vypráví pověst o bílých slonech.

7.3 Morfologická rovina

V próze *Štěstí* se koncovka **-ma** v instrumentálu plurálu unifikuje pro všechny tři rody, tedy maskulinum, femininum i neutrum. Užití koncovky jsme nejčastěji zaznamenali u feminin: [...] **garážema** [...] (s. 11), [...] **s těma tlustejma brejlema** (s. 12), [...] **s třešněma** [...] (s. 16). Přítomen byl i jeden případ spisovného užití v pásmu vševědoucího vypravěče: [...] **mezi betonovými pásy** [...] (s. 11).

Nespisovné koncovky adjektivní flexe podle vzoru *mladý* jsou zastoupeny v próze *Štěstí* u adjektiv, zájmen i číslovek: **jedný kedlubně** [...] (s. 11), [...] **nic tak strašnýho** [...] (s. 12), [...] **žádný brejle, žádněj předkus a vůbec žádný pihy** [...] (s. 15), [...] **to bude aspoň odbytý** [...] (s. 16), [...] **svý dva smrady** [...] (s. 16), [...] **samý třešně** [...] (s. 16). Objevil se i jeden případ spisovné koncovky: [...] **plexisklový štít z kominíka nádherného nebeského jezdce** [...] (s. 17). V próze *Neštěstí* koncovky kolísají mezi spisovným a nespisovným užitím: [...] **nebe temný** [...] (s. 22), [...] **že by to bylo zajímavý** [...] (s. 22), [...] **něco nevidanýho** [...] (s. 22), **v tý černý štóle** [...] (s. 22), [...] **jakej byl** [...] (s. 23), [...] **zlej kluk** [...] (s. 23), [...] **nijak výraznej** [...] (s. 23), [...] **chudý rodiny** [...] (s. 23), [...] **starej dost pil** [...] (s. 23), [...] **samý starý báby** [...] (s. 24), [...] **je to těžký** [...] (s. 24), [...] **je zarostlej** [...] (s. 24), [...] **do který** [...] (s. 27), [...] **do druhý** [...] (s. 27), [...] **strašidelný jsou ty pomordovaný svatý** [...] (s. 27) [...] **jsou divný, hroby a kříž** [...] (s. 27), [...] **žádný hroby namalovaný nejsou** [...] (s. 27), [...] **chodí sem teď ty mladý** [...] (s. 29), [...] **příjemnej zvuk** [...] (s. 29), [...] **malůvky, kterejm nerozuměla a který se jí nelíbily** [...] (s. 30), [...] **o bílejš slonech** [...] (s. 30), [...] **co jinýho** [...] (s. 34), [...] **strašně nespravedlivý** [...] (s. 35), [...] **to je teda celý náký debilní** [...] (s. 35). Spisovné koncovky jsou součástí partu vševědoucího vypravěče, ale také některých pasáží Marie Lopatkové, a to především při vyprávění lidové pověsti o bílých slonech: [...] **dlouhého sezení** [...] (s. 21), [...] **hrozný a zatuchlý vzduch** [...] (s. 21), [...] **tmavé listí** [...] (s. 21), [...] **světle zelená jablka** [...] (s. 22), [...] **roztříděných papírů** [...] (s. 22), [...] **nějaké ty složenky** [...] (s. 22), [...] **světlé optimistické dílo** [...] (s. 27), [...] **místo družného setkávání** [...] (s. 27), [...] **plochý, hranatý balík** [...] (s. 28), [...] **celý národ** [...] (s. 28), [...] **zřejmě nějaký obraz** [...] (s. 28), [...] **husitský štít** (s. 28) [...], [...] **novinový papír** [...] (s. 28), [...] **hleděla do studených očí** [...] (s. 29), [...] **poskládala roztrhané noviny do malých úhledných čtverečků** [...] (s. 29), [...] **pěkné dlouhé vlasy** [...] (s. 29), [...] **otrávené tvářiče** [...] (s. 30), [...] **o bílých slonech** [...] (s. 31).

Zánik slabičného -l v přičestích byl v několika případech přítomen v próze *Štěstí*: [...] *ohlíd* [...] (s. 12), [...] *neřek* [...] (s. 12), [...] *zved hlavu* [...] (s. 12), [...] *moh by* [...] (s. 15, 16), [...] *že ji utrh* [...] (s. 16), [...] *jak jsem se lek* [...] (s. 17), [...] *nezmoh* [...] (s. 17).

Vynechávání počátečního *j-*, které bývá obvyklé u tvarů slovesa *být* v přítomném čase v mluvené podobě češtiny, nebylo v dané próze zaznamenáno a jeho tvary jsou užívány v souladu se spisovnou normou.

Tvary přičestí přítomného **třetí osoby plurálu u sloves čtvrté slovesné třídy** s koncovkami *-ej/ -ěj* jsou v obou prózách zastoupeny jen v několika málo případech: [...] *neuviděj* [...] (s. 11), [...] *neuměj* [...], [...] *choděj* [...] (s. 22, 23, 24). Tvary sloves ve **třetí osobě plurálu vzoru *dělat*** a tvary sloves ve **třetí slovesné třídě** zakončené na hovorové *-ou* se ve vybraných prózách neobjevují ani ve tvarech spisovných, ani ve tvarech hovorových.

V první osobě sloves **třetí slovesné třídy v přítomném čase** se systematicky vyskytují tvary s hovorovou koncovkou *-u* místo *-i*: [...] *pamatuju* [...] (s. 24), [...] *děkuju* [...] (s. 28).

V **první osobě plurálu první až třetí slovesné třídy** se v textu objevují tvary spisovné s neutrální koncovkou *-me*, nikoli s hovorovým zakončením *-m*

V jednom případě byl zaznamenán nespisovný tvar **kondicionálu slovesa *být***, konkrétně je tomu v reakci na hlášení z rozhlasu, kdy Marie Lopatková kritizuje tajemníka Fencla, za užití nespisovného tvaru kondicionálu slovesa *být*: [...] *abysme – říká abysme – trouba. Nedá dohromady jednu slušnou českou větu* [...] (s. 23). V tomto konkrétním případě se ale jedná metajazykové, resp. metařečové užití tvaru. V jiných případech nebyly nespisovné tvary kondicionálu slovesa *být* zachyceny.

Morfologická rovina vyšla z analýzy s obdobnými výsledky jako rovina hláskoslovná, tj. v próze *Štěstí* převažují nespisovné morfologické prostředky v řeči obou hlavních postav nad prostředky spisovnými. V próze *Neštěstí* kolísají některé morfologické prostředky mezi spisovností a nespisovností, a to především v koncovkách adjektivní flexe podle vzoru *mladý* v situacích, které byly popsány již u roviny hláskoslovné. Hlavní napětí vzniká v případě spisovného vyprávění Marie Lopatkové a dialogem postav.

7.4 Lexikální rovina

Z kontextu rozpoznatelná **expresiva adherentní** byla v próze *Štěstí* zaznamenána jen sporadicky: [...] *jak do něj mydlila* [...] (s. 12). **Expresiv inherentních**, tedy expresiv typických už svou stavbou, bylo v textu nalezeno více, nejčastěji se jedná o pejorativa, která jsou uvedena níže.

Expresiva negativní jsou hojně rozšířena v celé próze *Štěstí*, a to především v partu postavy malého hochy a jeho otce: [...] *svině, ta tlustá svině* [...] (s. 12), [...] *učitelka ho*

zbušila [...] (s. 12), [...] *veveřice* [...] (s. 12), [...] *ta s tím blbým jménem* [...] (s. 12), [...] *co čumíš, nečum* [...] (s. 12), [...] *jako kdyby ji posraly mouchy* [...] (s. 12), [...] *do krámu* [...] (s. 15), [...] *na tu krávu učitelku* [...] (s. 15), [...] *tátu stejně sere* [...] (s. 15), [...] *vyprdnout* [...] (s. 16), [...] *si ji sežerou* [...] (s. 16), [...] *ty hajzlíku* [...] (s. 16), [...] *svý dva parchanty* [...] (s. 16), [...] *ty parchante* [...] (s. 17). **Pozitivní expresiva** nejsou v této próze typickým lexikálním prostředkem – výskyt pejorativ je vzhledem k typu postav vystupujících v próze *Neštěstí* omezenější než v předchozím případě, přesto jich bylo několik zaznamenáno: [...] *špinavá cuchta* [...] (s. 21), [...] *sežrala koláč* [...] (s. 28), [...] *dvakrát tady čmouchali* [...] (s. 29). Kamila nemá ve vybrané próze takový prostor v dialogu jako její babička, přesto i v několika málo promluvách byly zaznamenány vulgarismy, které se i přes její nízký věk objevují často v kontextu celého cyklu: [...] *debilní no* [...] (s. 35). Z pozitivních expresiv bylo nalezeno jen několik případů deminutiv v promluvách babičky Lopatkové: [...] *chytrá dívenka* [...] (s. 24).

Univerbizované výrazy se ve vybraných pasážích výrazněji neobjevovaly, avšak v kontextu všech próz cyklu jich bylo několik zaznamenáno. Příkladem je hojně užívaný výraz *panelák*, který je dnes už víceméně považován za spisovný.

V cyklu se neobjevují ani výrazy z oblastí **zájmového a profesionálního slangu**, ani **argotismy**. Stejně tak je tomu i u využití **dialektismů**, které nejsou ve vybraných prózách typickým lexikálním prostředkem. Zároveň nebyly na straně autorky zaznamenány pokusy o **hru s jazykem**.

Lexikální rovina je v první zmiňované próze relativně bohatá na pejorativa, především vulgarismy. Řeč Jirky je zcela typická výběrem vulgárního lexika a zvolený typ jazykového vyjadřování této postavy může souviset s jeho charakteristikou, která se týká jeho divoké povahy. V próze *Neštěstí* není dominantní složkou textu vulgární vyjadřování, přesto byla v textu zaznamenána některá pejorativa, a to příznačně v pásmu nevlastní přímé řeči, případně v přímé řeči malé Kamily.

7.5 Syntaktická rovina

Vybraný cyklus próz je ze syntaktického hlediska tradičnější v tom smyslu, že postupy mluvené syntaxe jsou typické především pro řeč postav.

V pásmu vyprávěče i v pásmu postav se uplatňují především **krátké a útržkovité výpovědi**, které jsou příznačné pro celý cyklus. Frekventovanější výskyt byl nalezen v próze *Neštěstí*: [...] *Kráva s předkusem. Veverka, ale hnusná. Veverice* [...] (s. 12), [...] *Takhle veverice mluví. Přesně takhle. Zasmál se* [...] (s. 12), [...] *V kuchyni na stůl. Jen tak, beze slova.*

Prostě tak [...] (s. 16). V próze *Štěstí* není tento syntaktický prostředek natolik výrazný: [...] *Ochotně se do toho pustil. Měla radost* [...] (s. 22).

V próze *Štěstí* byla zaznamenána přítomnost **aditivnosti**, což má za následek prodlužování souvětí: [...] *myslel, že jo, že ho bude honit, nadávala hrozně* [...] (s. 11), [...] *to taky je, ale on jí to neřek, určitě ne* [...] (s. 12).

V případě řeči Marie Lopatkové a faráře z prózy *Neštěstí* je součástí textu i **apoziopeze**. V promluvách Marie Lopatkové obvykle značí gradaci výpovědi: [...] *je tak strašně mladej, tak strašně...* [...] (s. 22), [...] *vypadá jako Hus, nebo dokonce...* [...] (s. 22). V řeči faráře se jedná o prostředek, který zdůrazňuje mluvenostní ráz dialogu [...] *já...nechtěl bych, aby...chodí sem teď ty mladý* [...] (s. 29).

Kontaktivní částice jsou příznačným prostředkem pro mluvenou podobu češtiny a jejich stylizované užití v dialogu oralizuje jednotlivé promluvy. V próze *Neštěstí* ho užívají všechny postavy: [...] *no prosím tě* [...] (s. 27), [...] *no tak pojď* [...] (s. 28), [...] *no co je* [...] (s. 30). V próze *Štěstí* zůstává funkce **kontaktivních částic** obdobná: [...] *no jo, pomyslel si* [...] (s. 15). V prózách se rovněž využívají **modifikační částice** pro upřesnění výpovědi: [...] *prostě řekne* [...] (s. 15), [...] *vlastně to sotva* [...] (s. 16).

Deiktické prostředky nejsou natolik výrazně zastoupeny jako v předchozích dvou prózách, přesto bylo několik příkladů v textu nalezeno s funkcí odkazovací: [...] *ta s tím debilním jménem* [...] (s. 12), funkcí oslovení: [...] *hele ty mladej* [...] (s. 17), případně naznačují blízkost určitého členu v některých jazycích: [...] *v sobotu je ta hasičárna* [...] (s. 17).

Parenteze a eliptické konstrukce nejsou pro vybraný cyklus typickým syntaktickým prostředkem. V prózách jsou užívány tradiční **spojovací prostředky**.

Součástí obou próz rovněž nejsou **zvláštní větné vazby** zahrnující kontaminaci, zeugma a anakolut.

Syntaktická rovina nezahrnuje široké množství postupů mluvené syntaxe, jako tomu bylo u předchozích dvou próz. Pro vybrané prózy jsou typické útržkovité a krátké věty, které vznikají nejčastěji důsledkem parcelace výpovědi. V přímé řeči postav se uplatňují kontakativní částice, jejichž funkcí je především stylizace běžné konverzace, čímž se prózy přibližují dvěma předchozím analyzovaným prózám.

8 Individuální styl Ireny Douskové

V závěrečné kapitole podáme na základě jazykové a stylové analýzy popis repertoáru jazykových prostředků, které autorka ve svých prózách využívá. Vedle toho se též zamyslíme nad důvody změn v jejich užívání.

Ve všech jazykových plánech byla nalezena řada opakujících se nespisovných jazykových prostředků, přičemž velmi často nelze na základě jazykového zpracování promluv odlišit pásmo vypravěče a pásmo postav, mnohdy i postavy samotné.

V hláskoslovném jazykovém plánu se vyskytovaly především následující nespisovné jazykové prostředky: změna *-e* v *-í* v základech slov, změna *-í/-ý* v nespisovné *-ej* v základech slov, protetické *v-*, krácení samohlásek a zjednodušování hláskových skupin.

Pro morfologickou rovinu jsou příznačné následující nespisovné a hovorové jevy: unifikovaná koncovka *-ma* v instrumentálu plurálu, unifikace koncovky *-ách* (původně koncovky feminin), přesněji a-kmenů v lokálu plurálu u substantiv všech rodů, obecněčeské koncovky podle vzoru *mladý*, zánik slabičného *-l* v přičestích, elize *j-*, tvary třetí osoby plurálu v indikativu přítomného času u sloves čtvrté slovesné třídy se zakončením na *-ej/-ěj*, obdobně tvary sloves třetí osoby plurálu vzoru *dělat* se zakončením na *-aj* páté slovesné třídy, tvary sloves třetí slovesné třídy končící na *-u/-ou* a nespisovné tvary kondicionálu slovesa *být*.

V lexikální rovině byly nalezeny nejrůznější druhy expresiv, tj. expresiva inherentní i adherentní, v rámci dalšího dělení expresiva pozitivní a negativní. Menší míru zastoupení měly výrazy z oblasti profesionálního a zájmového slangu. Nalezeny byly rovněž příklady univerbizovaných výrazů. Pro jazyk Ireny Douskové nejsou příznačné dialektismy ani argotismy.

V syntaktickém jazykovém plánu se více než o spisovnosti a nespisovnosti hovoří o postupech mluvené syntaxe. Pro syntax Ireny Douskové jsou typické buď krátké, úsečné věty, nebo naopak prodlužovaná souvětí. Ze syntaktických prostředků autorka nejčastěji využívá parenteze, eliptické konstrukce a apoziopese, v pásmu postav zřetelně převažují deiktické prostředky s omezenou funkcí a kontaktové a modifikační částice oralizující jednotlivé promluvy.

Přestože můžeme ve všech prózách nalézt velmi podobný repertoár nespisovných jazykových prostředků, objevilo se i několik příkladů jevů typických pro každý jednotlivý text. Rozdílly se vyskytovaly především v lexikální, potažmo syntaktické rovině. Hláskoslovný a morfologický jazykový plán je co do repertoáru nespisovných jazykových prostředků ve všech prózách obdobný, rozdílná je pouze míra kolísání mezi spisovností a nespisovností.

Lexikální rovina je z hlediska využívání expresivních vyjádření pestrá hned v první analyzované próze. Román *Hrdý Budžes* je také jedinou prózou, kde jsme zaznamenali pokusy o hru s jazykem. Novela *Někdo s nožem* není z hlediska uplatnění expresivních výrazů natolik bohatá jako předchozí próza, zato některé lexikální prostředky (např. deminutiva) dopomáhají vypravěčce k ironii, která úzce souvisí s komickým účinkem vybraných pasáží díla. Komika je vůbec jedním z typických prostředků, který autorka ve svých prózách hojně užívá. V případě *Hrdého Budžese* je komika ústředním prostředkem, jehož přítomnost zřetelně oživuje text. Komického účinku autorka nejčastěji dociluje konfrontací dětského a dospělého pohledu na svět a častou parafrází řeči dospělých dětskými postavami.

Syntaktická rovina zahrnuje ve všech třech prózách v menší či větší míře postupy mluvené syntaxe. Nejvíce takových postupů bylo uplatněno v románu *Hrdý Budžes*, jehož součástí jsou mimo výše zmíněné také opravy, a především asociativní návaznost vět, která je typická pro mluvený projev a v textu zároveň dokresluje vyjadřování dětského vypravěče. Pro dialog je ve všech prózách charakteristické již zmíněné užití kontaktních částic a deiktických prostředků s omezenou funkcí, které oralizují jednotlivé promluvy.

Pokud se vrátíme k problematice kolísání mezi spisovnou a nespisovnou formou vyjadřování ve vybraných prózách, můžeme konstatovat, že hlavním důvodem kolísání je bezesporu snaha autorky o stylizaci běžné komunikace, která se v reálném prostředí obvykle pohybuje mezi spisovnou a nespisovnou formou. Rovněž různé stylizace řeči hlavních hrdinů umožňují různou míru uplatnění jak převážně nespisovných prostředků u dětského vypravěče v románu *Hrdý Budžes*, tak určitou míru kolísání mezi spisovností a nespisovností u vysokoškolsky vzdělané vypravěčky novely *Někdo s nožem*. Co se týká cyklu drobných próz *O bílých slonech*, zde je napětí mezi spisovností a nespisovností zřetelné především mezi spisovným monologem Marie Lopatkové a převažující nespisovností v dalších pasážích prózy.

Jak již bylo řečeno, vzhledem k tomu, že jazyková a stylová analýza byla provedena pouze ve třech prózách, můžeme hovořit spíše než o komplexním popisu jazyka a stylu autorky o tendencích, které se v jednotlivých prózách uplatňují, přičemž bychom v této souvislosti měli zohlednit i faktor dalšího možného vývoje jazyka a stylu Ireny Douskové v následujících letech.

9 Závěr

Cílem bakalářské práce *Jazyk a styl próz Ireny Douskové* byl popis repertoáru nespisovných jazykových prostředků, které autorka ve svých textech využívá, a to včetně jejich návaznosti na pásmo postav a pásmo vypravěče.

Vzhledem k nižšímu počtu analyzovaných próz jsme se snažili více než o popis individuálního stylu Ireny Douskové o vymezení určitých tendencí uplatňovaných ve vybraném prozaickém díle této autorky.

V teoretické části jsme Irenu Douskovou zařadili na základě tematických okruhů a perspektivy vyprávění v rámci českého literárního prostoru do společné linie s dalšími českými autory. Zároveň jsme stručně charakterizovali vybrané prózy z hlediska recepčního přijetí, přičemž jsme se zaměřili na názory týkající se jazykového zpracování děl. Od Ireny Douskové a jejího díla jsme se přesunuli ke stěžejnímu jazykovému tématu – útvarům národního jazyka, které jsme prezentovali a definovali především ve vztahu k uměleckému stylu. Teoretická část byla zakončena kapitolami o vývoji využívání nespisovných jazykových prostředků v české literatuře a pohledu na umělecké dílo z hlediska dichotomie mluvenost – psanost.

Praktická část obsahovala tři jazykové a stylové analýzy – analýzu románu *Hrdý Budžes*, novely *Někdo s nožem* a cyklu drobných próz *O bílých slonech*. Na základě těchto analýz jsme došli k závěru, že se v prozaickém díle Ireny Douskové uplatňuje široký repertoár nespisovných jazykových prostředků ve všech jazykových plánech, a to nejen v pásmu postav, ale rovněž v pásmu vypravěče. Zároveň je třeba dodat, že se v díle Ireny Douskové vyskytuje velká míra kolísání mezi spisovnými a nespisovnými jazykovými prostředky bez viditelných pravidelností, přičemž hlavním cílem autorky je v tomto ohledu stylizace běžné komunikace, která obvykle podléhá tendenci ke kolísání na škále spisovnost – nespisovnost.

Co se týká možného srovnání jazyka a stylu próz Ireny Douskové s texty dalších autorů, jako adekvátní se jeví komparace s vybranými prózami Michala Viewegha, konkrétně s již v úvodu jmenovaným románem *Báječná léta pod psa*, případně s texty Petra Šabacha, především s románem *Babičky*. V obou jmenovaných románech se setkáváme s podobnou stylizací dětského vypravěče a tematickým základem v podobě života v období normalizace, jako je tomu v některých prózách Ireny Douskové.

Zároveň by bylo zajímavé zaměřit se v dalších jazykových a stylových analýzách i na poslední vydané knihy Ireny Douskové, především na román *Medvědí tanec* (2014), který se na první pohled tematicky odlišuje od dříve vydaných próz, ale rovněž by mohl být zajímavým jazykovým materiálem pro další jazykové a stylové analýzy, a tím také pro přesnější vymezení

jazyka a stylu Ireny Douskové, jejíž jazykové vyjadřování se může v průběhu dalších let nadále vyvíjet a proměňovat.

10 Seznam literatury

10.1 Primární literatura

Dousková, I. (2002): *Hrdý Budžes*. Brno: Petrov, 2. vyd., 166 s.

Dousková, I. (2000): *Někdo s nožem*. Praha: Hynek, 115 s.

Dousková, I. (2008): *O bílých slonech*. Brno: Druhé město, 127 s.

10.2 Sekundární literatura

Brabec, J. (1999): Druhá původní novinka. In: *Literární noviny*, roč. 10, č. 7, s. 16.

Burda, A. (1999): Irena Dousková: Hrdý Budžes. In: *Tvar*, roč. 10, č. 8, s. 7.

Cermanová, A. (2008): Kytička, hubička, dítě, smrt. In: *Tvar*, roč. 19, č. 19, s. 2.

Čechová, M. a kol. (2003): *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 340 s.

Čechová, M. a kol. (2008): *Současná stylistika*. Praha: NLN, 381 s.

Čmejrková, S. (2011): Mluvený jazyk kolem nás. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, s. 9–13.

Dušková, A. (1999): A hrdý Budžes vytrval. In: *Literární noviny*, roč. 10, č. 4, s. 7.

Gilk, E. (2004): Rozhovor s Irenou Douskovou. In: *Tvar*, roč. 15, č. 18, s. 4–5.

Hoffmannová, J. (2002): Slang. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, s. 405–406.

Hoffmannová, J. (2011): Mluvená čeština v některých současných uměleckých textech. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, s. 349–382.

Hugo, J. a kol. (eds.) (2009): *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 501 s.

Chloupek, J. (1986): *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: UJEP, 131 s.

Juríková, E. F. (2008): Dvě kotlety a pár facek bokem. In: *Host*, roč. 24, č. 10, s. 19–20.

Kloferová, S. (2002): Dialekt. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, s. 109–110.

Krčmová, M. (2000): Termín obecná čeština a různost jeho chápání. In: *Čeština – univerzálie a specifika 2*. Brno: MU, s. 63–75.

Kubičková, K. (2008): Bílí sloni jsou důvod, proč se ptát na totalitu. In: *iDNES.cz*.

iDnes.cz.[online]. [cit. 2015-08-05].

<http://kultura.zpravy.idnes.cz/bili-slioni-jsou-duvod-proc-se-ptat-na-totalitu-f4n-/literatura.aspx?c=A081112_172342_literatura_kot>

Maglione, C. (2001): Nové uplatnění obecné češtiny v literatuře. In: *Naše řeč*, roč. 84, s. 74–80.

Machala, L. (2001): *Literární bludiště: bilance polistopadové prózy*. Praha: Brána, s. 131–132.

Machala, L. (2008): Próza. In: *V souřadnicích volnosti. Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, s. 275–553.

Mareš, P. (1995): Spisovná a nespisovná čeština v umělecké literatuře. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura II*. Praha: UK, s. 233–239.

Nebeská, I. (2002): Spisovná čeština. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, s. 90–91.

Novotný, V. (2000): Paní Bovaryová ze Žižkova aneb Dokonaná dcerovražda. In: *Tvar*, roč. 11, č. 14, s. 20.

Přibáňová, A. (2010): Irena Dousková. In: *Slovník české literatury po roce 1945*.

Slovník české literatury po roce 1945. [online] [cit. 2015-08-05].

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1637&hl=douskov%C3%A1>>

Pynsent, R. B. (2008): Krapet chlupatosti. Češi, židé a prózy Ireny Douskové. In: *Ďáblové, ženy a národ*. Praha: Karolinum, s. 546–557.

Stich, A. (1990): O jazyce dvou současných autorů. In: *Naše řeč*, roč. 73, č. 3, s. 113–126.

Šimák, P. (2008): Na osm slov rozpočítadla. In: *Tvar*, roč. 19, č. 19, s. 2.